

An Analysis of the Settlement Policy of the Qashqai Tribe by the First Pahlavi Government

Babak Zeilabpour*

Morteza Dehghannejad**

Abstract:

With the coming to power of Reza Shah, the plans of the Pahlavi government to establish security, centralism, reform, progress, and new order came into conflict with Illyrian life. One of the Pahlavi government's plans for the tribes was settlement policy, an issue of which the Qashqai tribe was no exception. The purpose of the present study was to analyze the settlement policy of the Qashqai tribe by the First Pahlavi government. In the political-economic relations of the Qashqai tribe with the first Pahlavi government, the question is: what were the purposes of the settlement program in the Qashqai tribe and how was it implemented? And what was the result of their settlement? Based on this issue, this study seeks to answer two questions: how was the housing policy implemented in the Qashqai tribe? And What were the consequences of the settlement policy in the Qashqai tribe?

Introduction

Considering the goals of Reza Shah and his entourage in establishing security, centralism, reforms, and new order, the first Pahlavi state in the history of Iran was the first government that tried to abolish nomadism and settle tribes, and the Qashqai tribe was no exception. The plans of the first Pahlavi government towards the tribes include the policy of disarmament, deprivation of power from the heads of the tribes, the policy of decentralization and culturalization, and the strategy of settlement of the tribes. In the relations of the Qashqai tribe with Reza Shah, there were three stages of cooperation, confrontation, and war. The first Pahlavi government sought to infiltrate and disintegrate the Qashqai tribe, and the Qashqai sought to preserve its existence and identity. In the relations of the Qashqai tribe with the first Pahlavi government, one of the tribal policies of the government was the settlement program, which was implemented in the 1310s AH (1931-1932s). Therefore, since no independent research has been done on the settlement of the Qashqai tribe, the present study seeks to determine the settlement policy of the Qashqai tribe and its failure.

* PhD Candidate of History of Islamic Iran, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran

** Professor of History, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran

(Corresponding Author) m.dehghan@ltr.ui.ac.ir

Materials and Methods:

This research was conducted using the historical research method and compiling and writing descriptive-analytical based on the documents of the Documents Organization and the National Library of the Islamic Republic of Iran (NLAI) with the origin of Fars province and supplementing the library resources.

Discussion of Results and Conclusions:

The settlement of the Qashqai tribe, which was carried out in the 1310s (1931-1932s) by the Qashqai military government and the Persian settlement administration, aimed at establishing security, taxation, and civilizing the Qashqai community. The construction of the Qashqai tribe was based on the two pillars of settlement and livestock management. The Persian Housing Authority, with the help of the military, settled Qashqai families in their summer and winter areas based on the settlement system. In this process, all the titles and positions of the tribes became obsolete and only the position of Kadkhoda was recognized. By giving letters of commitment, Kadkhoda was obliged to resettle the families under his care and prevented them from moving, and committed them to construction and to engage in agriculture. Simultaneously, with the settlement of the tribe, in order to feed thousands of cattle and livestock, shepherding licenses were issued to the herdsmen, which was the main place for controlling licenses and taxation in the Strait of Beida.

Although the settlement of the Qashqai tribe and other sub-tribes were the right goals for centralism, progress, and modernization of Iran, in practice, the settlement of the Qashqai tribe was a hasty policy without considering the socio-economic conditions of the tribal society. The settlement of the Qashqai tribe resulted in defeats with the expulsion of Reza Shah from Iran. The most important reason for this defeat was the economic blow to the Qashqais, because the settlement caused the loss of a large part of their livestock, while with their settlement, agriculture was not very economical. Also, living in sheds and crypts that did not resemble the building, bribery, and coercion by military and government officials, short-living time and maintaining tribal life, and preserving tribal identity, the good fortune of the family of Solat al-Dawla Qashqai Other were among factors causing this failure.

Keyword:

Fars Settlement Office, First Pahlavi Government, Settlement, Military, Qashqai Tribe.

References

1. Azam Ghodsi, H. (2001). *My Memories or One Hundred Years of History*. Volume 2. Tehran: Karang Publication.
2. Bahmanbeigi, M. (2003). *Custom and Habit in Persian Nomads*. Second Edition. Shiraz: Navid Shiraz Publication.
3. Bayat, K. (1987). *Persian Nomadic Revolt (1929-1931)*. Tehran: Noghreh Publication.
4. Bayat, K. (2005). *Reza Shah and the Nomads*. Translated by Morteza Saqibfar. Tehran: Jami Publication.

5. Bayat, K. (2015). *Fars Report: Reports Governorship of Amir Shaukat Al-Molk Alam 1317-1316*. Shiraz: Encyclopedia of Fars and Endowment and Cultural Foundation of the late Zein Al-Abedin Keshtakaran.
6. Domorini, J. (1997). *Nomads of Persia*. Translated by Jalal A-din Rafi Far. Tehran: University of Tehran Press.
7. Etehadiyeh, M. (Ed.) (1982). *The Ideologies and Statutes of the Political Parties of Iran in the Second Term of the National Parliament*. Tehran: the History of Iran Publication.
8. Farrokh (Mutasim Al-Saltanah), M. (n.d). *Farrokh Political Memoirs*. Tehran: Javidane Elmi Publication.
9. Garrod, O. (1946). The Qashqai Tribe of Fars. *Journal of the Royal Central Asian Society*, 33(3-4), 293-306.
10. Ghahremani Abivardi, M. (1995). *History of Persian Nomadic Events (Tarikhe Vaghaye Ashavery Fars)*. Tehran: Elmi Publication.
11. Hosseini Fasaei, H. M. H. (1989). *Fars Nameye Nasser*. Volume 1-2. Tehran: Amir Kabir Publication.
12. Kiani, M. (2006). *History of the Struggles of the People of the Qashqai tribe from Safavid to Pahlavi*. Second Edition. Shiraz: Kian Nashr Publication.
13. Lois, B. (2018). *The Qashqai of Iran*. Translated by Hamid Reza Jahandideh. Qom: Nezareh Publication.
14. Moein Roodbali, R. (2013). Abolition of Per Capita and Trade Tax in the Period of Reza Shah and Its Consequences in the Province of Fars. *Two Quarterly Journals of Local Histories of Iran*, 1(3).
15. Moein Roodbali, R. (2014). Research on the Settlement (Takhte Ghapoo) of Persian Tribes and Nomads in the First Pahlavi Era and Its Tax Consequences. *Ganjineh Asnad Quarterly Journal*, 24(7).
16. Moein Roodbali, R. (2016). An Attitude Towards the First Pahlavi Security Policy in Controlling the Persian Tribes and Nomads. *Journal of Social and Economic History*, 5(2).
17. Nasiri Tayebi, M. (2009). *The Role of the Qashqais in the History and Culture of Iran*. Tehran: Office of Social Planning and Cultural Studies of the Ministry of Science, Research and Technology.
18. Nasiri Tayebi, M. (2014). *Qashqai Tribe in the History of Contemporary Iran*. Tehran: Paradise Danesh Publication.
19. Nayer Shirazi, Sh. A. (2008). *The First Pahlavi Era*. Volume 2. Tehran: Daryaye Noor Publication.
20. Oberling, P. (1974). *The Qashqai Nomads of Fars*. Translated by Farhad Taybi Pour. Tehran: Shirazeh Publication.
21. Peyman, H. (1969). *Description and Analysis of the Economic, Social, and Cultural Structure of the Qashqai Tribe*. Tehran: University of Tehran Press.
22. Pirnia, B. (2004). *Gozare Omr*. Tehran: Kavir Publication.
23. Qahramani, M. (1994). *Qashqai History–Manuscript*. Tehran: Elmi Publication.

24. Tadayon, P. (2008). *Governors of Persia Between the Two Revolutions (From the Constitution and the Islamic Revolution)*. Volume 2. Tehran: Omode Iranian Publication.
25. Vaez (Shahrestani), N. (2009a). *Nomadic Policy of the First Pahlavi Government*. Tehran: Nashre Tarikhe Iran.
26. Vaez (Shahrestani), N. (2009b). Objectives and Process of Cultural Policy of the First Pahlavi Government for Tribes and Nomads. *Journal of History of Islam and Iran*, 19(1), 75.
27. Vaez (Shahrestani), N. (2009c). Institutions and Methods of Nomadic Policy-Making in the First Pahlavi Government. *Journal of the Historical Research*, 4.
28. Vaez (Shahrestani), N. (2009d). Theoretical Re-Reading of the Nature of the First Pahlavi Government. *Journal of the History of Iran*, 5(63).
29. Vaez (Shahrestani), N. (2014a). Intellectual Foundations of the Project of State-Building, Nationalization and Modernization and Its Reflection on Nomadic Politics in the First Pahlavi Period. *Journal of Intercultural Studies*, 5(12).
30. Vaez (Shahrestani), N. (2014b). Analysis of Theoretical Foundations and Policy-Making Procedure for Forced Transfer of Tribes and Nomads in the First Pahlavi Period Based on Documents. *Ganjineh Asnad*, 24.
31. Zargari Nejad, Gh. (Ed.) (2002). *Political Essays of the Qajar Era*. Tehran: National Library of the Islamic Republic of Iran.

فصل‌نامه علمی پژوهش‌های تاریخی (نوع مقاله: پژوهشی)

معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه اصفهان

سال پنجاه و هفتم، دوره جدید، سال سیزدهم

شماره اول (پیاپی ۴۹)، بهار ۱۴۰۰، صص ۳۸-۱۹

تاریخ وصول: ۱۳۹۹/۸/۱۹، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱/۱۰

<http://dx.doi.org/10.22108/jhr.2021.125893.2094>

تحلیلی بر سیاست اسکان دولت پهلوی اول در ایل قشقایی

بابک زیلاب‌پور* - مرتضی دهقان‌نژاد**

چکیده

با به سلطنت رسیدن رضاشاه، برنامه‌های دولت پهلوی برای برقراری امنیت، تمرکزگرایی، اصلاحات، پیشرفت و نظم نوین در تعارض با زندگی ایلیاتی قرار گرفت. سیاست اسکان یکی از برنامه‌های دولت پهلوی برای ایلات بود؛ موضوعی که ایل قشقایی از آن مستثنی نبود. در مناسبات سیاسی اقتصادی ایل قشقایی با دولت پهلوی اول، مسئله این است که در ایل قشقایی برنامه اسکان با چه اهدافی و چگونه اجرا شد. بر مبنای این مسئله، پژوهش حاضر درصدد پاسخ‌گویی به دو پرسش است: سیاست اسکان در ایل قشقایی چگونه اجرا شد؟ سیاست اسکان در ایل قشقایی چه نتایج داشت؟ پژوهش پیش رو با روش تاریخی و شیوه تدوین و نگارش توصیفی تحلیلی، مبتنی بر اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ا (ساکما)، با منشأ استناداری فارس و مکمل قرار دادن منابع کتابخانه‌ای نوشته شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد اسکان ایل قشقایی را نظامیان و اداره اسکان فارس اجرا کردند. با انتصاب کدخداها بر خانوارها، قشقایی‌ها در مناطق بیلاقی و قشلاقی، اسکان داده و به زراعت مشغول شدند؛ همچنین اغنام و احشام ایل قشقایی با صدور پروانه چوپانی (گله‌بند) اجازه رفتن به بیلاق و قشلاق را پیدا کردند. سیاست اسکان ایل قشقایی به طور کامل موفقیت‌آمیز نبود؛ اما باعث شد پس از شهریور ۱۳۲۰ش/۱۹۴۱م، ایل قشقایی دیگر به وضعیت پیش از اجرای برنامه اسکان باز نگردد و ایل قشقایی از نظر میزان جمعیت و وسعت مالکیت ارضی و تعداد دام کاهش یابد. با این حال، پس از استعفای رضاشاه از سلطنت، بسیاری از قشقایی‌های اسکان‌شده به زندگی ایلی بازگشتند که مهم‌ترین علت این اقدام آنها اقتصادی، یعنی مرگ‌ومیر اغنام و احشام، بود. آشنان‌بودن به امر کشاورزی و روحیه ایلیاتی قشقایی‌ها و زورگویی و رشوه‌خواری نظامی‌ها و مأمورهای دولتی از دیگر عوامل بازگشت قشقایی‌ها به زندگی ایلی بودند.

واژه‌های کلیدی: اداره اسکان فارس، دولت پهلوی اول، اسکان، نظامیان، ایل قشقایی.

* دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران babak.zep@gmail.com

** استاد گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسؤول) m.dehghan@ltr.ui.ac.ir

مقدمه

با توجه به هدف‌ها و دیدگاه‌های رضاشاه و اطرافیانش در برقراری امنیت، تمرکزگرایی، اصلاحات و نظم نوین، در تاریخ ایران، دولت پهلوی اول نخستین دولتی بود که تلاش کرد کوچ‌نشینی را ملغی کند و ایلات را اسکان دهد. این سیاست ایل قشقایی را نیز دربرمی‌گرفت. برنامه‌های دولت پهلوی اول در قبال ایلات عبارت بود از: سیاست خلع سلاح، سلب قدرت از سران ایلات، سیاست فرهنگ‌زدایی و فرهنگ‌سازی و سیاست اسکان ایلات (واعظ (شهرستانی)، ۱۳۸۸: ۲۱۹).

در مناسبات ایل قشقایی با رضاشاه، سه مرحله همکاری و تقابل و جنگ و اسکان وجود داشت. دولت پهلوی اول درصدد بود با نفوذ و دخالت در ساختار سیاسی و اقتصادی و اجتماعی ایل قشقایی، بستر مناسب را برای فروپاشی آنها فراهم آورد. قشقایی‌ها نیز برای حفظ موجودیت و هویت خود تلاش می‌کردند. شاخصه‌های مناسبات ایل قشقایی با دولت پهلوی اول به این شرح است: ۱. انتخاب شدن اسماعیل خان صولت‌الدوله و پسرش محمدناصرخان به نمایندگی مجلس شورای ملی؛ ۲. فشار دولت پهلوی اول بر ایل قشقایی برای مالیات‌گیری و حساب‌های مالی عقب‌افتاده و اخاذی‌های مالی؛ ۳. نصب حاکم نظامی به جای ایلخان قشقایی و زورگویی و اخاذی و اهانت‌های او و نظامیان بر مردم قشقایی؛ ۴. خلع سلاح ایل قشقایی؛ ۵. شورش قشقایی‌ها در سال ۱۳۰۸ش/۱۹۲۹ و ۱۹۳۰م؛ ۶. سلب مصونیت سیاسی صولت‌الدوله و ناصرخان در دوره هشتم مجلس شورای ملی و زندانی شدنشان به امر رضاشاه؛ ۷. دستگیری و تبعید جمعی از کلاتران و خان‌های قشقایی توسط نظامیان؛ ۸. اقدام دولت پهلوی اول در

مجبور کردن صولت‌الدوله و اعضای خانواده‌اش به مبادله و فروش زیر قیمت املاکشان و تبدیل به املاک خالصه دولتی؛ ۹. مرگ صولت‌الدوله در زندان قصر قجر در مرداد ۱۳۱۲ش/۱۹۳۳م؛ ۱۰. تخته‌قاپو شدن ایل قشقایی توسط دولت پهلوی اول.

دولت پهلوی اول برنامه اسکان در ایل قشقایی را در دهه ۱۳۱۰ش/۱۹۳۱ تا ۱۹۴۱م اجرا کرد. به‌درستی مشخص نیست اسکان ایل قشقایی چگونه بود. از این رو دو پرسش مطرح می‌شود: سیاست اسکان در ایل قشقایی چگونه اجرا شد؟ سیاست اسکان در ایل قشقایی چه نتایج داشت؟ فرضیه‌های طرح‌شده این است که اسکان ایل قشقایی را اداره اسکان، تنها با هدف برقراری امنیت در مناطق بیلاقی اجرا کرد و کدخداهایی برای خانوارها منصوب شدند. اسکان ایل قشقایی به طور کامل اجرا شد؛ به گونه‌ای که پس از شهریور ۱۳۲۰ش/۱۹۴۱م، قشقایی‌ها دیگر به زندگی ایلی بازنگشتند.

در موضوع اسکان ایل قشقایی، پژوهش مستقلی انجام نشده است. کتاب‌های پژوهشی همچون *ایل قشقایی در تاریخ معاصر ایران اثر منصور نصیری طیبی و کوچ‌نشینان قشقایی فارس اثر پیر ابرلینگ (Pierre Oberling)*، مطالب بسیار جزئی درباره اسکان ایل قشقایی نوشته‌اند؛ همچنین کتاب‌ها و مقاله‌هایی که نفیسه واعظ در موضوع ایلات نوشته است، درخور ذکرند. این نویسنده در کتاب *سیاست عشایری دولت پهلوی اول* به سیاست‌های دولت پهلوی اول در قبال ایلات و عکس‌العمل‌های ایلات و نتایج حاصل از آن سیاست اشاره کرده است. مقاله‌های او در این زمینه نیز عبارت‌اند از: «اهداف و روند سیاست فرهنگی دولت پهلوی اول برای ایلات و عشایر» (واعظ (شهرستانی)، ۱۳۸۸: ۱۳۶ تا ۱۶۳)؛ «نهادها و شیوه‌های خط‌مشی‌گذاری عشایری در

اسکان ایل قشقایی تحلیل و روشن‌سازی شود تا راهگشای دیگر پژوهشگران در این زمینه باشد. از مشکلات پژوهش حاضر، انگشت‌شمار بودن کتاب‌هایی است که به صورت جزئی، تخته‌قاپوکردن ایل قشقایی را بررسی کرده‌اند؛ بنابراین در رویکردی اسنادی به موضوع، گزینش اسناد و تحلیل و ارتباط‌دادن مطالب مستخرج از اسناد، کاری مشکل بود و به حوصله و دقت بسیار نیاز داشت.

جغرافیای تاریخی ایل قشقایی

ایل قشقایی پرجمعیت‌ترین و سازمان‌یافته‌ترین ایل جنوب ایران و فارس است. ساختار اجتماعی و سیاسی این ایل عبارت است از: الف. ریاست ایل برعهده ایلخان و ایل‌بیگ از خاندان جانی‌خان (شاهیلو) (مقام رسمی)؛ ب. طایفه در ریاست کلانتر (مقام رسمی)؛ پ. تیره در اداره کدخدا (مقام رسمی)؛ ت. بنکو در اداره ریش‌سفید (مقام غیررسمی)؛ ث. بیله؛ ج. خانوار (نصیری طیبی، ۱۳۸۸: ۲۲ تا ۲۶). ایل قشقایی شامل شش طایفه بزرگ دره‌شوری، کشکولی بزرگ، کشکولی کوچک، فارسیمدان، شش‌بلوکی، عمله و چهار طایفه کوچک قراچه، صفی‌خانلو، ایگرد و رحیمی است (کیانی، ۱۳۸۵: ۴۵).

موقعیت جغرافیایی ایل قشقایی بخش وسیعی از مناطق جنوب و جنوب غربی ایران را شامل می‌شود. مناطق بیلاقی قشقایی‌ها از شمال شیراز شروع می‌شود و تا محدوده شهرستان‌های شهرضا و بروجن ادامه می‌یابد که شامل شهرستان‌های سمیرم (شش‌ناحیه)، آباد و اقلید (چهاردانگه) و سپیدان (اردکان و کمهر) است. مناطق قشلاقی در محدوده وسیع‌تری قرار دارد؛ یعنی از طرف غرب به حوالی بهبهان و رامهرمز می‌رسد و خط شمالی آن از حدود شمال غرب لار آغاز می‌شود و با گذشتن از حوالی

دولت پهلوی اول» (واعظ (شهرستانی)، ۱۳۸۸: ۱۰۹ تا ۱۳۰)؛ «بازخوانی نظری ماهیت دولت پهلوی اول» (واعظ (شهرستانی)، ۱۳۸۸: ۱ تا ۲۶)؛ «مبانی فکری پروژه دولت‌سازی، ملت‌سازی و مدرن‌سازی و بازتاب آن بر سیاست عشایری در دوره پهلوی اول» (واعظ (شهرستانی)، ۱۳۸۹: ۸۱ تا ۱۱۰)؛ «تحلیل مبانی نظری و رویه سیاست‌گذاری برای انتقال اجباری ایلات و عشایر در دوره پهلوی اول بر پایه اسناد» (واعظ (شهرستانی)، ۱۳۹۳: ۲۹ تا ۵۸).

اسکان ایل قشقایی در چارچوب نظری کتاب و مقاله‌های واعظ قرار می‌گیرد؛ اما در این مقاله، تلاش شده است با انجام پژوهشی مستقل، با تکیه بر اسناد، روند و نتایج اسکان ایل قشقایی با جزئیات تحلیل شود. در موضوع ایلات فارس، رضا معینی رودبالی مقاله‌هایی به شرح زیر نوشته است: «پژوهشی درباره تخته‌قاپوی ایلات و عشایر فارس در عصر پهلوی اول و پیامدهای مالیاتی آن» (معینی رودبالی و دیگران، ۱۳۹۳: ۶ تا ۲۷)؛ «نگرشی بر سیاست امنیتی پهلوی اول در کنترل ایلات و عشایر فارس» (معینی رودبالی و امرایی، ۱۳۹۵: ۱۷ تا ۴۰)؛ «الغای مالیات سرانه و صنعتی در دوره رضاشاه و پیامدهای آن در ایالت فارس» (معینی رودبالی و دیگران، ۱۳۹۲: ۴۱ تا ۷۴).

معینی رودبالی در مقاله‌های خود، سیاست‌های مالیاتی دولت پهلوی اول را در استان فارس تحلیل می‌کند. او به ایل قشقایی در قالب موضوع مالیاتی و برای مثال پژوهشی توجه کرده است. بنابراین تفاوت مقاله پیش رو با آثار معینی رودبالی در این است که تلاش شده است زوایای مختلف و تاریک چگونگی و نتایج اسکان ایل قشقایی به طور گسترده بررسی شود. مقاله به این علت اهمیت دارد که چون کتاب‌های کمی مطالب اندکی در باب تخته‌قاپوکردن ایل قشقایی دارند، در این مقاله تلاش شده است تا حد امکان،

در جغرافیای ایالت فارس، ایل قشقایی با ایلات هم‌جوار مانند خمسه، ایلات کهگیلویه، ممسنی و بختیاری مناسباتی داشتند و با خاندان قوام‌الملک در رقابت بودند. در دوران حکومت قاجار، قشقایی‌ها در وقایعی همچون مشروطه و جنگ جهانی اول در فارس نقش داشتند.

اقتصاد ایل قشقایی بر دامداری مبتنی است که برای دستیابی به علوفه تازه مراتع، به کوچ‌های بهاره و پاییزه در مناطق بیلاقی و قشلاقی فارس اقدام می‌کنند. قشقایی‌ها که در اقتصاد فارس نقش مهمی دارند، علاوه بر فرآورده‌های گوشتی و لبنی، قالی، قالیچه، گلیم، کتیرا و غیره تولید می‌کنند. قشقایی‌ها در مسیر کوچ با ساکنان روستاها و شهرها دادوستد می‌کنند (ابرلینگ، ۱۳۹۳: ۱۳ تا ۱۷).

مسئله اسکان ایلات در دوره قاجار

در ایران، کوچ‌نشینی سابقه‌ای چند هزارساله دارد و اسکان ایلات نیز به درازای این سابقه می‌رسد. اسکان را یا حکومت‌های وقت انجام می‌دادند یا به علت‌های طبیعی همچون خشک‌سالی و قحطی صورت می‌گرفت. در سلسله قاجار با رواج تفکر اصلاحات و به طور مشخص پس از سلطنت ناصرالدین‌شاه، مسئله ایلات یکی از مباحث اصلاح‌طلبان بود. هرچند ایلات از نیروهای محافظ مملکت و تولیدکننده محسوب می‌شدند، گاهی باعث ویرانی ملک و زحمت رعیت می‌شدند و عنان‌گسیخته کوچ می‌کردند. اصلاح‌طلبان معتقد بودند ایلات باید روزی کشاورز شوند و در وزارت داخله، باید اداره‌ای تشکیل شود تا حال ایلات را اصلاح کند (زرگری‌نژاد، ۱۳۸۰: ۵۴۸). زندگی ایلات که با اندیشه‌های تجددگرایانه تناسبی نداشت، از عوامل عقب‌ماندگی و انحطاط ایران شناخته می‌شد. پس از

جهرم، از فیروزآباد و شیراز به مرودشت ختم می‌شود. سرحد شرقی آن در اطراف شهرستان‌های جهرم و داراب و لار واقع است و حد جنوبی‌اش نیز جلگه ساحلی خلیج فارس است؛ پس شهرستان شهرضا شمالی‌ترین و بندرلنگه جنوبی‌ترین و رامهرمز غربی‌ترین و داراب شرقی‌ترین محل استقرار ایل قشقایی است (نصیری طیبی، ۱۳۸۸: ۲۱ و ۲۲). استان فارس نیز اصلی‌ترین و مهم‌ترین محل استقرار ایل قشقایی محسوب می‌شود.

ایل قشقایی اتحادیه ایلی بود که ایلخان و ایل‌بیگ آن را اداره می‌کرد. ایلخان و ایل‌بیگ را والی فارس یا شاه قاجار منصوب می‌کرد. ایلخان در جایگاه مظهر اتحاد ایلی، واسطه بین حکومت و ایل بود که مسئولیت‌هایی همچون برقراری نظم و امنیت، مالیات‌گیری و دفاع از منافع ایل در برابر تهدیدهای خارجی را برعهده داشت (پیمان، ۱۳۴۷: ۲۷۲). ایل‌بیگ در جایگاه معاون ایلخان، از نزدیکان ایلخان بود (قهرمانی ابیوردی، ۱۳۷۳: ۶۱). ایلخان و ایل‌بیگ از تیره شاهی‌لو بودند. تا زمان جانی‌خان، رؤسای قشقایی لقب ایل‌بیگ داشتند؛ اما در سال ۱۲۳۴ ق/۱۸۱۸ و ۱۸۱۹م، حکومت قاجار به جانی‌خان لقب ایلخان داد و فرزندش محمدعلی‌خان نیز به ایل‌بیگ ملقب شد (حسینی فسایی، ۱۳۶۷: ۱/۷۱۹ و ۲/۱۱۰؛ نصیری طیبی، ۱۳۹۳: ۱۷).

در سلسله قاجار، خاندان شاهی‌لو علاوه بر ریاست ایل قشقایی و تعدادی دیگر از ایلات فارس، ضابطی شماری از بلوکات فارس را عهده‌دار بودند. از ۶۳ تا ۶۵ بلوک فارس، قشقایی‌ها دست‌کم در ۳۹ بلوک اقامت داشتند و حاکمیت ۲۳ بلوک را در اختیار داشتند. آنها مسئول برقراری امنیت و جمع‌آوری مالیات و سربازگیری ایلات و بلوکات بودند (بک، ۱۳۹۶: ۳۶، ۷۹ و ۸۰، ۱۰۷؛ دومورینی، ۱۳۷۵: ۲۹ و ۳۰).

۱۹۳۵ و ۱۹۳۶م (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۳۸۸۴: ۹۸/۲۹۳/۳۸۸۴: ۱۴۱؛
 ۱۷۷۷۷/۰/۲۴۰/۰۵۷۸)؛ ۳. کاظم حکیمی از اسفند
 ۱۳۱۴ تا تیر ۱۳۱۶ش/۱۹۳۶ و ۱۹۳۷م (ساکما،
 ۹۸/۲۹۳/۱۴۸۹۴: ۹۸/۲۹۳/۲۹۳: ۱۱۰)؛ ۴. حسن
 اعظام قدسی شهریور ۱۳۱۶ تا پاییز ۱۳۱۸ش/۱۹۳۷ تا
 ۱۹۳۹م (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۱۲۲۹: ۹۸/۲۹۳/۳۰: ۳۵۰/۰۰۲۵۰۱؛
 ۰۰۱۱)؛ ۵. اسکندر آوشید از پاییز ۱۳۱۸ تا
 خرداد ۱۳۱۹ش/۱۹۳۹ و ۱۹۴۰م به طور قطع رئیس
 اداره اسکان بود (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۵۷۹۸-۸۳: ۹۸/۲۹۳/۱۵۶۷۷:
 ۹۸/۲۹۳/۶۶). در آذر ۱۳۱۹ش/۱۹۴۰م اداره
 اسکان فارس منحل شد و شعبه اسکان و عمران
 جایگزین آن شد که در استانداری فارس قرار داشت
 و امور اسکان ایلات در سرپرستی مستقیم استانداری
 درآمد. علی محمد وجدی از رؤسای اداره اسکان و
 عمران بود (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۶۷۸۱: ۳۵۰/۱: ۹۸/۲۹۳/۸۵۳۹:
 ۹۸/۲۹۳/۵۷۹۸: ۶۷).

استانداران فارس هم‌زمان با اسکان ایلات فارس
 عبارت بودند از: ۱. مظفر اعلم (سردار اتصار) از
 ۲۵ بهمن ۱۳۰۹ تا مرداد ۱۳۱۰ش/۴ فوریه ۱۹۳۱ تا
 آگوست ۱۹۳۱م؛ ۲. فرج‌الله بهرامی (دبیر اعظم) از ۵
 مرداد ۱۳۱۰ تا اواسط فروردین ۱۳۱۱ش/ ۲۸ جولای ۱۹۳۱
 تا ۴ آوریل ۱۹۳۲م؛ ۳. میرزا شمس‌الدین جلالی
 (ظن الملک) از ۱۸ تیر ۱۳۱۱ تا ۲۹ مرداد ۱۳۱۲ش/
 ۹ جولای ۱۹۳۲ تا ۲۰ آگوست ۱۹۳۳م؛ ۴. مجید آهی از
 ۷ مهر ۱۳۱۲ تا دی ۱۳۱۴/۲۹ سپتامبر ۱۹۳۳ تا ژانویه ۱۹۳۶م؛
 ۵. ابوالفتح دولت‌شاهی از دی ۱۳۱۴ تا شهریور ۱۳۱۶ش/
 ژانویه ۱۹۳۶ سپتامبر ۱۹۳۷م؛ ۶. محمدابراهیم علم (امیر
 شوکت الملک) از ۱۷ شهریور ۱۳۱۶ تا دی ۱۳۱۷ش/ ۸
 سپتامبر ۱۹۳۷ تا ژانویه ۱۹۳۹م؛ ۷. ابوالحسن پیرنیا
 (معاضد السلطنه) برای دومین بار استاندار فارس شد. او
 در ۲۹ دی ۱۳۱۷ش/ ۱۹ ژانویه ۱۹۳۹م به این سمت
 منصوب شد؛ اما در ۱۳ آذر ۱۳۱۸ش/ ۵ دسامبر ۱۹۳۹م در

مشروطه، در مراسم‌های احزاب سیاسی به ایلات
 توجه شد که از آن با عبارت‌هایی همچون «لزوم
 موقوف‌شدن حکومت ایلیاتی و ملوک‌الطوایفی» و
 «وضع قانون تبدیل‌شدن چادر نشینی به خانه‌نشینی» و
 «واداشتن چادر نشین‌ها به زراعت، کار و صنایع» یاد
 می‌شد (اتحادیه (نظام‌مافی)، ۱۳۶۱: ۱۵۹ و ۱۶۰).

دولت پهلوی اول و مسئله ایلات

با تشکیل دولت پهلوی اول، رضاشاه سه شاخصه
 فکری دولت‌سازی و ملت‌سازی و مدرن‌سازی را دنبال
 می‌کرد. این مبانی، یعنی ایجاد دولت متمرکز قوی
 (دولت‌سازی) و ساخت ملتی همگون (ملت‌سازی) و
 مدرن‌سازی، با زندگی ایلی در تعارض بودند (واعظ
 شهرستانی)، ۱۳۸۸: ۱۸۳ و ۱۸۴).

نهاد سلطنت و مجلس شورای ملی و هیئت وزیران،
 سه نهاد تصمیم‌گیرنده دولت پهلوی اول در باب ایلات
 بودند (واعظ (شهرستانی)، ۱۳۸۸: ۳۸۱ تا ۴۱۸). برای
 اجرای مصوبات نهادهای تصمیم‌گیرنده، وزارت جنگ
 در کنار وزارتخانه‌های داخله و مالیه نقش مهمی ایفا
 می‌کردند. وزارت داخله به‌منظور اجرای برنامه‌های
 اسکان، در سال ۱۳۱۱ش/ ۱۹۳۲ و ۱۹۳۳م اداره اسکان را
 تأسیس کرد. «تا آن زمان همه تلاش‌های پیشین
 حکومت برای اسکان اجباری عشایر که عمدتاً به
 لرستان محدود می‌شد، توسط ارتش انجام شده بود؛ اما
 اکنون این وظیفه به مقام‌های غیر نظامی سپرده شد»
 (بیات، ۱۳۸۳: ۳۲۳).

رؤسای اداره اسکان استان فارس که وزارت داخله
 آنها را منصوب می‌کرد، عبارت بودند از: ۱.
 سید تقی خان مهدوی: از ۱۳۱۳ تا فروردین
 ۱۳۱۴ش/ ۱۹۳۴ و ۱۹۳۵م (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۱۳۶۲۸:
 ۹۸/۲۹۳/۱۳۴۳۹: ۹۸/۲۹۳/۷۰ و ۹۰)؛ ۲. مهدی زاهدی با
 لقب مقوم الملک از اردیبهشت تا اسفند ۱۳۱۴ش/

شهر شیراز به رحمت ایزدی پیوست؛ ۸ سیدمهدی فرخ (معتصم‌السلطنه) از ۱۸ تیر ۱۳۱۹ تا ۱۷ شهریور ۱۳۲۰ ش/۹ جولای ۱۹۴۰ تا ۸ سپتامبر ۱۹۴۱ م (تدین، ۱۳۸۶: ۲/۱۹).

اداره اسکان مسئول تخته‌قاپو کردن ایلات فارس بود؛ اما بر مبنای نظام‌نامه اسکان ایلات، استاندارها با تشکیل کمیسیون‌هایی متشکل از فرماندهان نظامی، رئیس مالیه، رئیس اداره اسکان و دیگر مقامات کشوری در باب اسکان ایلات تصمیم‌گیری می‌کردند (ساکما، ۳۰/۷۰۴۴: ۳۲ تا ۳۵۰).

رؤسای اداره اسکان را وزارت داخله منصوب می‌کرد؛ اما استاندارها به همراه نظامیان، با اداره اسکان همکاری می‌کردند. رؤسای اداره اسکان ایلات در موضوع اسکان ایلات، گزارش‌هایی به استاندارها می‌دادند. افراد اسکان‌شده‌نامه‌هایی درباره مشکلات خود به استاندارها می‌نوشتند (ساکما، ۰۴۵۲۷۹/۲۹۳: ۱۴). وزارت داخله نیز بخش‌نامه‌های اسکان ایلات را به طور مشترک به استانداری و اداره اسکان ابلاغ می‌کرد (ساکما، ۲۳۰/۳۶۸۵).

در اثر تقسیمات جدید کشوری در سال ۱۳۱۶ ش/۱۹۳۶ و ۱۹۳۷ م که هر استان به چندین شهرستان، بخش، دهستان و ده تقسیم شد، ایلات هنگام اسکان باید به بخشداری‌ها و دهداری‌ها تحویل داده می‌شدند که استانداری نظارت بیشتری اعمال کرد (ساکما، ۲۹۳/۵۶۲) و بخشدارها و فرماندارها درباره اسکان به استاندار گزارش می‌دادند (ساکما، ۲/۲۹۳/۸۵۳۹: ۹۸). سرانجام در آذر ۱۳۱۹ ش/۱۹۴۰ م اداره اسکان فارس منحل شد و با نام اسکان و عمران، به شعبه‌ای از استانداری فارس تبدیل شد و این‌گونه، استانداری به طور مستقیم بر اسکان ایلات نظارت می‌کرد (ساکما، ۳۵۰/۶۷۸۱: ۱؛ ۹۸/۲۹۳/۸۵۳۹: ۶۷).

اسکان ایلات برعهده اداره اسکان بود؛ اما نظامیان در جایگاه پرقدرت‌ترین نیرو در فارس، در کار اسکان ایلات همکاری و دخالت می‌کردند. بیشتر استانداران بیش از آنکه تابع وزارت داخله باشند، از امرای نظامی فرمان می‌بردند (بیات، ۱۳۹۴: ۳۸۲ و ۳۸۳)؛ اما برخی از استاندارها فساد و گزارش‌های غیرواقع و ناکامی‌های مأمورهای اسکان و نظامیان را به تهران گزارش می‌دادند؛ برای مثال ابوالحسن پیرنیا که فردی منصف و ملایم و عدالت‌خواه بود، با هدف فرونشاندن ناآرامی‌های فارس، برای دومین بار استاندار فارس شد. او برای رفع نارضایتی‌ها، گزارش‌هایی صادقانه و محرمانه به تهران می‌فرستاد که باعث شد رفتارهای ناهنجار مأمورهای کشوری و لشکری تغییر کند و امنیت فارس بهتر شود (پیرنیا، ۱۳۸۲: ۱۰۹)؛ همچنین پیرنیا با اقدامات مخرب اعظام‌قدسی، رئیس اسکان ایلات فارس، مخالفت می‌کرد (ساکما، ۳۵۰/۰۲۵۰۱: ۳۵۰/۰۲۱۹).

مهدی فرخ نیز در زمان استانداری خود در فارس، ناکامی در اسکان ایلات و گزارش‌های غلط مأمورهای اسکان را به تهران گزارش می‌داد (فرخ، بی تا: ۳۹۵ و ۳۹۶).

پیش از تأسیس اداره اسکان، حکومت نظامی قشقایی که مسئول اداره ایل بود، به اسکان قشقایی‌ها اقدام کرد (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۱۳۴۳۹: ۷۱ تا ۷۶). با تأسیس اداره اسکان، حکومت نظامی قشقایی با آن اداره همکاری کرد؛ البته در بیشتر مواقع، نظامیان در کار اسکان دخالت می‌کردند و جوازهای چوپانی نیز صادر می‌کردند (ساکما، ۲۷-۹۸/۲۹۳/۳۸۸۴: ۱۰) و اداره اسکان برای پیشرفت اسکان، به نظامیان وابسته بود. حکومت نظامی قشقایی در کمیسیون اسکان شرکت می‌کرد و در عمل، در محل اسکان خانوارهای قشقایی تغییراتی می‌داد که از تعارض عملکردش با اداره اسکان

تلاش‌هایی برای اسکان ایل قشقایی صورت گرفت؛ «اما چون نحوه اسکان با واقع‌گرایی همراه نبود، نتوانست عمق پیدا کند و به واکنش روحی بزرگی انجامید» (واعظ (شهرستانی)، ۱۳۹۳: ۳۳۰).

در ۱۹ اردیبهشت ۱۳۱۳ ش/۹ می ۱۹۳۴م وزیر داخله، نظام‌نامه اسکان ایلات را در سیزده ماده به ایالت فارس ابلاغ کرد که اداره اسکان موظف بود بر مبنای آن اقدام کند (ساکما، ۳۵۰/۷۰۴۴: ۳۲ تا ۳۰). براساس نظام‌نامه اسکان، کمیسیون اسکان که شامل مقام‌های حکومتی بود، در شیراز تشکیل شد. در سال ۱۳۱۳ ش/۱۹۳۴ و ۱۹۳۵م نیز هیئت وزرا اعتباری برای اسکان ایل قشقایی به تصویب رساند (واعظ (شهرستانی)، ۱۳۹۳: ۴۱۷). در این سال، به علت فرارسیدن فصل کوچ، اسکان قشقایی‌ها در مناطق سردسیری پیشرفت جزئی داشت؛ اما در مناطق گرمسیری گسترده‌تر بود. بنابراین اسکان عمومی ایل قشقایی از سال ۱۳۱۴ ش/۱۹۳۵ و ۱۹۳۶م آغاز شد (۹۸/۲۹۳/۹۵۵۰: ۲ و ۸ تا ۱۱). حکومت یاوربهن میرزا (مسعود) بر ایل قشقایی، در تسریع روند اسکان این ایل مؤثر بود. مهدوی، رئیس اداره اسکان فارس، در ۱۰ مهر ۱۳۱۳ ش/۱۲ اکتبر ۱۹۳۴م گزارش داد در قسمت اقدام‌های حکومت نظامی، دو سال است حکام نظامی مذاکره و گفت‌وگو برای تخته‌قاپوشدن ایل قشقایی را پیگیری کرده‌اند؛ ولی از وقتی حکومت نظامی به یاوربهن میرزا (مسعود) واگذار شده، عمل اسکان صورت جدی گرفته است و با مراقبت و جدیت ایشان، طوایف مختلف ساختمان‌سازی را شروع کرده‌اند (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۱۳۴۳۹: ۷۶ تا ۷۱).

چگونگی اسکان ایل قشقایی

با تشکیل کمیسیون اسکان در شیراز، کدخداها در آنجا حاضر می‌شدند و محل‌های مد نظرشان را برای

نشان داشت (ساکما، ۳۵۰/۷۰۳۵). حکومت نظامی قشقایی در دی ۱۳۱۵ ش/۱۹۳۷م ملغی شد؛ اما نظامیان همچنان بر روند اسکان نظارت می‌کردند.

مالیات‌گیری از ایل قشقایی را امین مالیه انجام می‌داد. اداره مالیه خواستار تحویل به موقع مالیات سالانه و تأدیة مالیات‌های عقب‌افتاده ایلی بود. براساس نظام‌نامه اسکان ایلات، قشقایی‌ها باید کشاورز می‌شدند و از پرداخت مالیات اغنام و احشام معاف می‌شدند (ساکما، ۳۵۰/۷۰۴۴: ۳۲ تا ۳۰)؛ اما قشقایی‌ها هزاران رأس اغنام و احشام داشتند که به ییلاق و قشلاق می‌رفتند؛ بنابراین مالیات اغنام و احشام همچنان گرفته می‌شد (ساکما، ۲۴۰/۸۹۷۸۱: ۱۳).

مأمورهای مالیه به همراه نظامیان، در محل تنگ خیاره بیضا از خانوارهای قشقایی مالیات‌گیری می‌کردند. علاوه بر فشارها و اجحاف‌های اداره مالیه، در مواقعی درباره میزان و زمان و نحوه مالیات‌گیری از قشقایی‌ها، بین اداره مالیه و حکومت نظامی اختلافاتی پیش می‌آمد. در بعضی اوقات به علت‌هایی همچون سوءتدبیر امین مالیه و طمع‌وزی مأمورهای مالیه، اختلاف با حکومت نظامی، کمک‌نکردن والی فارس و نیز طمع نظامیان، مالیات‌گیری از قشقایی‌ها به تعویق می‌افتاد.

شروع اسکان ایل قشقایی

در دهه ۱۳۰۰ ش/۱۹۲۱ تا ۱۹۳۱م برخی از خانوارهای تیره‌های قشقایی، به علت‌هایی همچون فقر و خشک‌سالی و ناتوانی در پرداخت مالیات، به طور اختیاری اسکان می‌یافتند (ساکما، ۳۵۰/۷۱۷۶: ۱۱). در مواقعی نیز نظامی‌ها به اجبار، عده‌ای از خانوارها را اسکان می‌دادند؛ البته این مسئله عمومیت نداشت. پیش از تشکیل اداره اسکان فارس، ابتدا نظامیان برنامه اسکان را اجرا می‌کردند. در سال ۱۳۱۰ ش/۱۹۳۱ و ۱۹۳۲م،

اسکان اجباری اعلام می‌کردند. در صورت غیبت کدخداهای، اداره اسکان و حکومت نظامی قشقایی محل‌های مد نظر خود را به کمیسیون پیشنهاد می‌کردند (ساکما، ۳۵۰/۷۰۴۴: ۲۱ تا ۱۹)؛ البته حکومت نظامی در عمل، در محل اسکان خانوارها تغییراتی می‌داد که نشانهٔ تعارض عملکردش با اداره اسکان بود.

اسکان قشقایی‌ها با هدف تغییر سبک زندگی ایلیاتی به روستائینی صورت گرفت که در این روند لقب‌ها و مقام‌های ایلی همچون خان و کلاتر و ایلخان منسوخ شد و به جای آن، از لقب‌هایی همچون رعیت و زارع و ده‌نشین استفاده می‌شد.

شکل اسکان ایل قشقایی به صورت متمرکز نبود که مانند لرهای بویراحمد بخواهند در تل خسرو (یاسوج کنونی) شهری بسازند. در واقع، باتوجه به گستردگی قلمرو ایل قشقایی در بخش عمده‌ای از استان فارس، طوایف قشقایی به اجبار در مناطق بیلاقی و قشلاقی خود اسکان یافتند. تخته‌قاپوکردن قشقایی‌ها تکه‌پاره‌شدن و جدایی خانوارهای بنکوها و تیره‌ها را باعث شد. طایفهٔ عمله که از نخبگان جنگی و اداری تشکیل شده بود و بازوی جنگی ایلخانی محسوب می‌شد و در شورش ۱۳۰۸ ش/۱۹۲۹ و ۱۹۳۰م نقش مؤثری ایفا کرده بود، هنگام اسکان بیش از دیگر طوایف با فشار نظامیان روبه‌رو شد؛ به گونه‌ای که به مناطق اسکان این طایفه، با نگاه امنیتی خاصی می‌نگریستند و پیش از اسکان نیز، حاکمان نظامی تلاش کرده بودند ترکیب طایفهٔ عمله را بر هم زنند (قشقایی، ۱۳۹۱: ۱۷۷؛ بیات، ۱۳۶۵: ۲۶).

بر مبنای نظام‌نامهٔ اسکان، ادارهٔ اسکان مأمورهایی به مناطق بیلاقی و قشلاقی قشقایی‌ها می‌فرستاد. مأمورها وظایفی همچون آمارگیری، کنترل، نظارت و اجبار در ساختمان‌سازی و درخواست صدور جواز گله‌بند را برعهده داشتند (ساکما، ۲۹۳/۱۳۶۲۸: ۲۸ و ۳۲).

ادارهٔ اسکان برای هر چند خانوار، کدخدایی منصوب می‌کرد که از بین افراد آن خانوارها انتخاب می‌شد. از مقام‌های قشقایی، کدخدا تنها مقامی بود که با تغییر کارکرد و قدرت اجرایی کم، رسمیت یافت. در راستای اسکان، از کدخدا و ریش‌سفیدان التزام‌نامه‌هایی برای ترک چادرنشینی، ده‌نشین شدن، غرس درختان و متحدالشکل کردن لباس گرفته می‌شد. در میان ایلات، این‌گونه التزام‌نامه‌ها کم‌سابقه بود؛ برای مثال در ۸ شهریور ۱۳۱۴/۳۱ گوست ۱۹۳۵م، کدخدای چند بنکوی تیرهٔ علمدارلو از طایفهٔ شش‌بلوکی التزام دادند: ۱. تعداد خانوارها و اغنام و احشام مطابق با واقع باشد؛ ۲. افراد خانوار ورقهٔ هویت داشته باشند و تا یک ماه آینده، مردان به لباس متحدالشکل ملبس شوند؛ ۳. در مدت مشخصی، کدخدا خانه و گاوبندی و سایر رعیتی را فراهم کند و ترک چادرنشینی کنند. در صورتی که برخلاف تعهدات رفتار می‌شد، باید مبلغ دوهزار ریال جریمه می‌پرداختند (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۳۸۸۴: ۱۶۹).

در اسکان ایل قشقایی، سیاه‌چادر که از نظر دولت پهلوی مظهر عقب‌ماندگی و بی‌تمدنی بود، به‌زور پاره یا ضبط می‌شد (ساکما، ۲۹۳/۱۳۶۲۸: ۲۸ و ۳۲؛ ۹۸/۲۹۳/۳۸۸۴: ۱۳۶). همچنین بر مبنای متمم هفت نظام‌نامهٔ اسکان که در ۲۷ تیر ۱۳۱۷ ش/ ۱۸ جولای ۱۹۳۸م صادر شد، اشخاصی که برای حفظ اغنام خود به چادر نیاز داشتند، باید چادر سفید تهیه می‌کردند یا لفاف سفید (کرباس) روی چادرهای خود می‌کشیدند تا سیاهی چادرها پیدا نباشد (ساکما، ۳۵۰/۰۰۲۵۰۱: ۰۲۴۳).

خانوارهای قشقایی در سه نوع از املاک اسکان می‌یافتند: الف. املاک موروثی؛ ب. اگر مالک مزرعه‌ای نیازمند نیروی کار بود، تعدادی از خانوارها را به شرط ساختمان‌سازی و تهیهٔ وسایل زراعت می‌پذیرفت که

بین مالک و رعایای جدید قرارداد زراعت بسته می‌شد؛ پ. املاک خالصه (ساکما، ۱۳۶۲/۲۹۳: ۳۵).

برای اسکان خانوارها، اداره اسکان طرح‌های بلندپروازانه ساختمان‌سازی ارائه می‌کرد؛ برای مثال ساخت دو اتاق، یک انبار، یک طویله، مستراح و حیاط که وجود دو معمار یکی برای قشلاق و دیگری برای ییلاق لازم بود (ساکما، ۱۳۴۳/۲۹۳/۹۸: ۷۵). این نظرها تنها روی کاغذ بود؛ اما در عالم واقع، هنگام اسکان اجباری، بسیاری از خانواده‌های قشقایی با سنگ و بوته و چوب اتاق‌ها و دخمه‌هایی می‌ساختند که برای فصول تابستان و زمستان مناسب نبودند؛ ولی مأمورهای اسکان و نظامی‌ها برای ظاهرسازی، گزارش ساختمان‌سازی می‌دادند. قشقایی‌ها چون در ساختمان‌سازی مهارت و ابزار و مواد کافی نداشتند، از نزدیک‌ترین دهات محل اسکان خود بنا، نجار، خشت‌مال و ابزارآلات ساختمان‌سازی می‌آوردند (ساکما، ۳۸۸۴/۲۹۳/۹۸: ۱۶).

چوب از مصالح مهم ساختمان‌سازی بود که باتوجه به مرتع بودن محل زندگی قشقایی‌ها، آنها از کوه‌ها چوب می‌آوردند؛ حتی در یک نمونه، فردی به نام لطف‌الله زاهدی در قراردادی که با اداره اسکان فارس بست، متعهد شد در بهار ۱۳۱۴ ش/۱۹۳۵م، ۲۵ هزار اصله چوب خشک برای ساختمان‌سازی در وردشت سمیرم به رعایای دره‌شوری اسکان‌شده بفروشد (ساکما، ۱۳۶۲/۲۹۳: ۷۴).

در ۱۶ دی ۱۳۱۵ ش/۱۹۳۶م با ملغی شدن حکومت‌های نظامی ایلات قشقایی و خمسه، تمام افراد ایلات اسکان‌شده هر محل، تابع حکومت کشوری همان محل شدند (ساکما، ۳۳۸۴۲/۲۹۳: ۱۴۸ و ۱۴۶). مأمورهای اسکان با کمک امنیه‌ها باید صورت‌مجلس اسکان‌شدگان هر محل را به حاکم آنجا تحویل می‌دادند (ساکما، ۳۳۸۴۲/۲۹۳: ۱۲۹)؛

همچنین با تصویب قانون تقسیمات کشوری در مجلس یازدهم شورای ملی، در ۱۹ دی ۱۳۱۶ ش/ ۹ ژانویه ۱۹۳۷م کشور ایران به ۱۰ استان با مدیریت استاندار و ۴۹ شهرستان با مدیریت فرماندار تقسیم شد. هر شهرستان نیز به چند بخش با مدیریت بخشدار و هر بخش به چند دهستان با مدیریت دهدار و هر دهستان به چند قصبه و ده با مدیریت کدخدا تقسیم شد. فارس، استان هفتم نام گرفت. بنابراین خانوارهای قشقایی هنگام اسکان، باید به بخشدارها و دهدارها تحویل داده می‌شدند (ساکما، ۵۶۲/۲۹۳).

با پیشرفت نکردن اسکان ایلات فارس، در شهریور ۱۳۱۶ ش/۱۹۳۷م هنگام انتصاب امیر شوکت‌الملک علم به استانداری فارس، به دستور رضاشاه حسن اعظام‌قدسی نیز به ریاست اداره اسکان فارس منصوب شد. رضاشاه علت این انتصاب خود را این‌گونه بیان کرد که اسکان، صورت صحیح پیدا نکرده است (اعظام‌قدسی، ۱۳۷۹: ۷۹۱/۲).

اعظام‌قدسی به قول خود، تشکیلات نوینی ایجاد کرد و تلاش کرد تا آخر اردیبهشت ۱۳۱۸ ش/۱۹۳۹م، کار اسکان طوایف فارس را پایان دهد (ساکما، ۲۵۰۱/۳۵۰: ۸۹). پس اسکان ایل قشقایی و دیگر ایلات فارس به دو روش انجام شد: الف. چون دفاتر مرتبی وجود نداشت تا وضعیت خانوارها مشخص شود، دفاتری به نام دفتر احصا و اسکان تهیه شد؛ سپس حوزه اسکان فارس به چهار بخش تقسیم شد و برای هر بخش، یک نفر مأمور مسئول تعیین شد که خانوارهای اسکان‌نیافته به بخشدارها و دهدارها تحویل داده شوند (ساکما، ۲۵۰۱/۳۵۰: ۱۱؛ اعظام‌قدسی، ۱۳۷۹: ۷۹۲/۲). ب. اسکان خانوارهای قشقایی در نقاطی که وسایل ابتدایی کشت و زرع مهیا بود.

در دوران ریاست اعظام‌قدسی، روند اسکان قشقایی‌ها این‌گونه بود که کدخدا و ریش‌سفیدان

همچنین به شرط تکمیل ساختمان‌سازی، برای اغنام و احشام درخواست صدور جواز چوپانی دهند (ساکما، ۲۸۸/۷۰۲۹۳: ۳۵ و ۳۷).

در تیرماه ۱۳۱۸/۱۹۳۹م اعظام‌قدسی به تیمسار عمیدی، فرماندهی لشکر فارس، پایان اسکان ایلات فارس را گزارش داد (ساکما، ۲۵۰۱/۰۳۵۰: ۵۲)؛ اما با برکناری اعظام‌قدسی در پاییز ۱۳۱۸ش/۱۹۳۹م و استناداری ابوالحسن پیرنیا و مخالفت او با اقدام‌های نابخرانه اعظام‌قدسی و نظامیان و گزارش علی ظهیر، بازرس اسکان ایلات، مشخص شد اسکان ایلات فارس در ریاست اعظام‌قدسی پایان نیافته و حتی بدتر هم شده است (ساکما، ۲۵۰۱/۰۳۵۰: ۲۱۹). در فروردین ۱۳۱۹ش/۱۹۴۰م مأمور اسکان، گزارش داد با وجود التزام‌نامه‌هایی که از کدخداهای طایفه کشکولی گرفته شده، برای اسکان آنها تاکنون اقدام مناسبی انجام نشده است (ساکما، ۲۵۰۱/۰۳۵۰: ۳۶۳).

در دو سال پایانی سلطنت رضاشاه، تیره‌های قشقایی وضعیت اسکان نامطلوبی داشتند و این امر با وجود تشکیل اداره اسکان و عمران در استناداری فارس، حضور مأمورها و بازرس‌های اسکان، نظارت بخشداری‌ها و نظامی‌ها و گرفتن تعهدنامه‌هایی برای ترک کوچ‌نشینی بود. در این دو سال، بیشتر قشقایی‌ها به بهانه‌های مختلف، دهکده‌های خود را ترک می‌کردند و بدون سرپرست در نقاط مختلف پراکنده می‌شدند و به تعلیف احشام خود مشغول می‌شدند (ساکما، ۲۵۰۱/۰۳۵۰: ۳۷۱ و ۳۷۲ و ۱۹۰ و ۱۷۱). در واقع، دو سال آخر سلطنت رضاشاه، اسکان قشقایی‌ها و حتی دیگر ایلات فارس بسیار بی‌نظم و آشفتگی شد.

مقررات گله‌داری

تخته‌قاپوکردن ایل قشقایی بر دو پایه اسکان و مدیریت اغنام و احشام استوار بود. به طور تقریبی از

خانوارها صورت جلسه و دو برگ تعهدنامه را امضا می‌کردند و التزام می‌دادند خانوارهای آنها کوچ‌نشینی را ترک کنند و ده‌نشین شوند و به زراعت و غرس درخت‌ها مشغول شوند. براساس تعهدنامه، هیچ‌کس حق نداشت با لقب‌های ایلی در امور خانوارها مداخله کند؛ همچنین اگر خانوارها ده‌نشینی را ترک می‌کردند، بلافاصله از حوزه فارس کوچ داده می‌شدند و اگر برخلاف التزامنامه‌ها عمل می‌کردند، باید سه‌هزار ریال به شیروخورشید سرخ می‌پرداختند (ساکما، ۲۹۳/۰۵۶۶۰۳: ۲۱۴ و ۱۲۸۲؛ ۲۹۳/۴۵۲۷۹: ۱۰).

پس از التزامنامه‌ها، قراردادی بین مالک مزرعه و کدخدای رعایای ده‌نشین جدید و ایلیاتی‌های سابق بسته می‌شد. براساس عرف محل، در این قراردادها سهم منال مالک و رعیت و کدخدا از محصولات مشخص می‌شد و دیگر از مالیات‌های ایلی، همچون حق علف‌چر و گله‌بگیری و رسومات ایلی خبری نبود؛ برای مثال «قرارداد نمودم با حاجی محمد دوغانلو و مریول و سایر رعایای تخته‌قاپوشدگان در ملک جمیله در آنچه زراعت از دیم نمایند پنج‌یک حق مالکانه و آنچه را زراعت پنبه نمایند، نصف حق مالک و نصف حق رعیت آنچه را از ماشک و نخود و ذرت و شلتوک زرع نمایند، دوثلث رعیت و یک‌ثلث مالک و حق کدخدایی هم از قرار صدی‌سه از مالک و رعیت بردارد» (ساکما، ۲۵۰۲/۰۳۵۰: ۷).

پس از صورت‌مجلس و تعهدنامه و قراردادننامه مالک و رعیت، رئیس اداره اسکان فارس باتوجه به تقسیمات جدید کشوری، حکم اسکان خانوارهای قشقایی را صادر می‌کرد و سپس به بخشدار منطقه ابلاغ می‌کرد (ساکما، ۲۹۳/۰۵۶۶۰۳: ۱۲۳۳).

کدخداهای رسمی علاوه بر دادن التزامنامه، موظف بودند مشمولان خدمت سربازی را معرفی کنند و در صدور شناسنامه برای افراد خانوارها همکاری کنند؛

این بخش‌نامه مبنای عمل تمام حکومت‌های فارس از جمله لارستان، داراب، فسا، جهرم، نیریز، آباده، کازرون، قشقایی، عرب و باصری، شش ناحیه، فیروزآباد و اردکان شد. مأمورهای اسکان در صدور جواز چوپانی به خطا عده خانوارهای ایلات را مبنا قرار می‌دادند؛ بنابراین وزارت داخله مقرر کرد مبنای صدور جواز نباید خانوارها باشد و باید تعداد اغنام مبنا باشد. به هر نسبت تعداد اغنام و احشام افزایش می‌یافت، به همان نسبت تعداد جواز بیشتر می‌شد و از ۱۰۰ تا ۲۵۰ رأس گوسفند، باید یک جواز داده می‌شد؛ همچنین چوپان اجازه داشت برای جمع‌آوری محصول اغنام، خانواده خود را همراه ببرد (ساکما، ۱۳۴۳۹/۲۹۳: ۹۰).

بخش‌نامه مقرر می‌کرد تعداد گوسفندها نباید کمتر از صد رأس باشد و همراه چوپان نباید بیشتر از یک زن باشد؛ اما در زمان‌های آینده، با چشم‌پوشی مأمورها و نظامی‌های فاسد، این مقررات اداری تغییر یافت و صدور پروانه چوپانی از صد رأس به ۲۵۰ تا ۳۰۰ رأس تغییر کرد؛ همچنین چون رفتن یک زن همراه اغنام و احشام برای جمع‌آوری محصول بسیار مشکل بود، اجازه داده شد تعداد افراد بیشتری همراه چوپان بروند. یا در دوران ریاست اعظام‌قدسی بود که رفتن زن با چوپان، به طور آزمایشی در قسمتی از ایل قشقایی، برای مدت محدود و مشخصی ممنوع شد (ساکما، ۱۳۴۳۹/۲۹۳: ۹۸ و ۶۵). جواز چوپانی یا گله‌بند را هم حکومت نظامی قشقایی و هم رئیس اداره اسکان فارس صادر می‌کرد (ساکما، ۲۷-۲۹۳/۳۸۸۴: ۹۸: ۱۰). در این باره زاهدی، رئیس اسکان فارس، در آذر ۱۳۱۴ ش/۱۹۳۵ م گزارش داد از تعداد خانوارهای قشقایی و تعداد جوازهای صادره آمار دقیقی وجود ندارد تا بر مبنای آن جواز چوپانی صادر شود؛ پس مقرر شد حکومت نظامی

سال ۱۳۰۹ ش/۱۹۳۰ و ۱۹۳۱ م، حاکم نظامی قشقایی مسیرهای کوچ قشقایی را حذف کرد و در تنگ خیاره دشت بیضا متمرکز شد؛ البته نمونه این کار در بندامیر، محل عبور اغنام و احشام ایل خمسه، نیز اجرا شد. در تنگ خیاره امنیه‌ها و مأمورهای اداره اسکان و مالیه فارس مستقر بودند. بازرسی مأمورها براساس بخش‌نامه نگهداری اغنام و احشام و نظام‌نامه اسکان بود که پس از آمارگیری اغنام و احشام و تصفیه امور مالیاتی و غیره، جواز چوپانی (گله‌بند) تأیید می‌شد و اجازه رفتن به قشلاق یا بیلاق داده می‌شد (ساکما، ۳۵۰/۰۰۲۵۰۱: ۳۳ تا ۳۵؛ ۱۳۴۳۹/۲۹۳-۲۹۱: ۷۶).

در ۳ خرداد ۱۳۱۳/۲۴ می ۱۹۳۴ م، وزارت داخله در باب مقررات گله‌داری بخش‌نامه‌ای صادر کرد که عبارت بود از: ۱. گله‌دارها باید دارای خانه مسکونی باشند؛ ۲. چوپان‌ها در موقع رفتن به بیلاق و قشلاق باید از حکومت محل جواز بگیرند که شامل هویت و محل سکونت چوپان، تعداد اغنام و احشام، تعیین اسامی صاحبانشان و تعیین خط سیر و مقصد چوپان بود؛ ۳. یک نفر چوپان اجازه نداشت کمتر از صد رأس گوسفند همراه داشته باشد؛ ۴. برای محافظت گله گاو و رمة مادیان، هر گله‌بان باید دست‌کم ۲۵ رأس در مراقبت داشته باشد؛ ۵. هر چوپان برای جمع‌آوری محصول اغنام خود، اجازه داشت یک زن همراه خود ببرد؛ ۶. پس از انقضای فصل، در موقع مراجعت چوپان‌ها باید مأمور حکومتی پشت جوازشان را امضا می‌کرد و اجازه مراجعت می‌داد و چوپان با همان جواز به محل اصلی خود بازمی‌گشت و جواز را برای ابطال، به حکومت تسلیم می‌کرد؛ ۷. صاحبان اغنام و احشام اجازه داشتند در مواقع لازم، برای سرکشی به احشامشان مسافرت کنند؛ اما حق بردن خانواده‌های خود را نداشتند و باید حرکت خود را به حکومت اطلاع می‌دادند.

آزمایشی باعث شد فرآورده‌های لبنی جمع نشود و ضرر اقتصادی را به دنبال داشت.

۳. با هدف جلوگیری از کوچروی قشقای‌ها، از فروردین ۱۳۱۸ش/۱۹۳۹م جوازهای چوپانی گله‌بند برای مناطق اصلی ییلاقی و قشلاقی صادر نشد؛ پس مقرر شد مالکان، اغنام خود را با درخواست صدور جواز چوپانی، فقط در چند فرسخی محدودهٔ اسکانشان به ییلاق و قشلاق ببرند. به‌درستی نمی‌دانیم این برنامه تا چه زمانی ادامه یافت یا در کدام مناطق ییلاقی و قشلاقی قشقای‌ها به اجرا درآمد؛ اما به طور قطع در محدودهٔ قشلاقی قشقای‌ها به‌ویژه در بخش فیروزآباد، یعنی قیرکارزین و فراشبند، دشت لار اربعه، جره و فسا برای عرب و باصری به اجرا درآمد. خانوارهای قشقای در محدودهٔ بخش فیروزآباد به علت فرار سیدن فصل گرما و کمبود آب و علف و کوچکی مراتع خود، بارها از اعظام قدسی درخواست صدور جواز چوپانی برای مناطق ییلاقی کردند؛ اما در پاسخ، آنها اجازه داشتند به سه‌چهار فرسخی محل اسکانشان بروند (ساکما، ۱۳۵۰/۵۴۴۹: ۱۰۶). این روش تلف‌شدن تعداد فراوانی از اغنام و احشام و فراری‌شدن خانوارهای اسکان‌شده را باعث شد (ساکما، ۱۵۶۷۷/۲۹۳/۹۸-۴۸: ۴).

۴. از فروردین ۱۳۱۷ش/۱۹۳۸م برای تمایز چوپان با غیرچوپان، تمام چوپان‌ها دارای لباس و شلوار یک‌رنگ و مچ‌پیچ و نشان فلزی برنجی شدند که اسم و شمارهٔ چوپان روی آن حک شده بود (اعظام قدسی، ۱۳۷۹/۲: ۷۹۳).

۵. تبدیل سیاه‌چادر به چادر سفید که در صورت نبودن چادر سفید، کرباس خریداری می‌شد و روی سیاه‌چادرها کشیده می‌شد (ساکما، ۳۵۰/۰۰۲۵۰۱).

۶. از فروردین ۱۳۱۸ش/۱۹۳۹م، اقدام‌های ابتدایی برای تأسیس شرکت گله‌داری فارس آغاز شد و

قشقای جوازهای صادره‌اش را بیاورد تا تعداد جوازهای صادرشده بررسی شود (ساکما، ۱۳۴۳۹/۲۹۳/۹۸: ۱۰). البته نمی‌دانیم صدور هم‌زمان جوازها تا چه زمانی ادامه داشت. کدخدای خانوارها از رئیس اسکان فارس درخواست صدور جواز گله‌بند و چادر برای چوپان می‌کرد، به این شرط که ساختمان‌های خود را تکمیل کنند (ساکما، ۲۹۳/۳۸۹۷۰).

با انتصاب حسن اعظام قدسی به ریاست ادارهٔ اسکان فارس، وزیر کشور در ۲۱ دی ۱۳۱۶ش/ ۱۱ ژانویه ۱۹۳۸م در بخش‌نامه‌ای به استاندار فارس تأکید کرد اسکان ایلات عملی نشده و حتی عملکرد به‌گونه‌ای بوده که حشم‌داری، یعنی یکی از منابع مهم ثروت کشور، لطمهٔ کامل دیده است. او در ادامه سفارش کرد باید تلاش شود بر تعداد اغنام و احشام افزوده شود و تخته‌قاپو کردن نباید باعث اتلاف اغنام و احشام باشد (ساکما، ۱۲۲۹/۲۹۳/۹۸: ۱۰). اعظام قدسی برای تنظیم امور گله‌داری قشقای‌ها و دیگر ایلات فارس اقدام‌های زیر را انجام داد:

۱. برای نفوس و اغنام و احشام، آمار دقیقی وجود نداشت؛ بنابراین مأمورهای اسکان برای آمارگیری، علاوه بر رفتن به تنگ خیاره، به میان تیره‌های قشقای می‌رفتند تا هم‌زمان با نظارت بر ساختمان‌سازی، با آمارگیری از اغنام و احشام، جواز چوپانی را صادر کنند و به تأیید رئیس اسکان برسانند (ساکما، ۴۵۲۷۹/۲۹۳: ۷۵).

۲. متوقف‌شدن همراهی زن با چوپان که به طور آزمایشی در پاییز ۱۳۱۷ش/۱۹۳۸م اجرا شد؛ البته نمی‌دانیم این برنامه در کدام بخش از قلمرو جغرافیایی قشقای‌ها اجرا شد؛ ولی جلوگیری از کوچروی قشقای‌ها به نام پروانهٔ چوپانی گله‌بند و ممانعت از دزدی مردان قشقای و توجه بیشتر زن به امور زراعتی، از هدف‌های این برنامه بود. این برنامه

تأیید می‌کرد. نکته جالب اینکه تا سال ۱۳۱۹ش/۱۹۴۰ و ۱۹۴۱م لقب‌ها و ساختار ایلی از بین رفته بود و افراد، صاحب شماره شناسنامه و فامیل شده بودند؛ اما نام تیره و طایفه آنها نیز در پروانه‌های چوپانی قید می‌شد (ساکما، ۱۹۲۸۰/۲۹۳: ۰۰۰۶).

اعظام قدسی در تیرماه ۱۳۱۸ش/۱۹۳۹م خاتمه اسکان و گله‌داری را اعلام کرد (ساکما، ۲۵۰۱/۳۵۰: ۵۲)؛ اما این درست نبود. در اسفند ۱۳۱۸ش/ ۱۹۴۰ م بازرسی وزارت کشور در فارس گزارش داد که مأمورهای اسکان موفق نشده یا نخواستند ایلات را اسکان دهند. او اشاره کرد حتی از این موضوع استفاده‌های مادی شده است و به نام گله‌چرانی، خانوارها ساختمان‌های خود را رها کرده و به اسکان و کشاورزی ابراز علاقه نکرده‌اند (ساکما، ۲۷۳۵/۲۹۳: ۱۷).

پس از ریاست اعظام قدسی، همراه رفتن زن با چوپان همچنان مشکل ساز بود؛ برای مثال در سال ۱۳۱۹ش/۱۹۴۰ و ۱۹۴۱م، تیره‌های کَشکولی در عریضه‌هایی به مأمورهای اسکان خواستار شدند اجازه دهند زن‌ها همراه گله‌بند و چوپان بروند تا بتوانند فرآورده‌های لبنی را جمع‌آوری کنند (ساکما، ۲۵۰۱/۳۵۰: ۳۶۴ تا ۳۶۶). در دو سال آخر سلطنت رضاشاه، برای صدور پروانه چوپانی، قشقایی‌ها همچنان باید تعهدنامه‌هایی را امضا می‌کردند؛ برای مثال عبدالحسین نجفی دهدار، به همراه ریش‌سفیدان تیره‌های شبانکاره و قجه‌بیگلو و طیبی از طایفه عمله و مالک محل، التزام‌هایی دادند که: ۱. تعداد اغنام و احشام تیره آنها با تعداد چوپان‌هایی که صورت داده‌اند، مطابقت داشته باشد؛ ۲. در موقع حرکت اغنام از حرکت اضافه خانوارها جلوگیری کنند و در محل اسکانشان، ساختمان‌های آنها را تکمیل کنند؛ ۳. چوپان‌ها باید

چندین تیره و خانوار قشقایی به اجبار عضو این شرکت شدند. هدف از این کار، قرارگیری گله‌داری در مسیر درست و پایان کوچ‌نشینی و صدور جواز گله‌بند اعلام شد. اعظام قدسی قصد داشت ابتدا هیئتی به نام گله‌داران بخش اردکان، فیروزآباد، کازرون، آباده و غیره تشکیل دهد؛ سپس شرکت وسایل حرکت گوسفند، چراگاه‌ها، وسایل دامپزشکی و شست‌وشو، اسباب صادرات، انتظامات در همراهان گوسفند و غیره را فراهم کند (ساکما، ۲۵۰۱/۳۵۰: ۶۴ تا ۶۹؛ اعظام قدسی، ۱۳۷۹: ۸۱۵/۲).

جوازهای گله‌بند پیش از ریاست اعظام قدسی تک‌برگ بود که رنگ سبز، پروانه بیلاق بود و رنگ زرد یا نارنجی، پروانه قشلاقی. روی این جوازها نام و نام خانوادگی، نام طایفه، نام ایل، شماره ورقه هویت صاحب اغنام و تعداد چادر قید شده بود. در پشت برگه، مدت اعتبار جواز و تعداد همراهان چوپان آورده شده بود؛ همچنین نوشته شده بود به‌استثنای سرپرست و چوپان و احشام، هیچ خانواری حق ندارد در جایگاه سرپرستی اغنام و احشام چادر بزند یا به بیلاق و قشلاق برود. جوازها به امضای رئیس اداره اسکان یا حکومت نظامی قشقایی می‌رسید که باید مأمورهای اداره اسکان یا نظامی‌ها در بیلاق یا قشلاق آن را امضا می‌کردند (ساکما، ۳۸۹۷۰/۲۹۳). اما پروانه چوپانی زمان اعظام قدسی دفترچه‌ای بود شامل توضیح مقرراتی همچون نوع لباس، داشتن نشان فلزی، حق حرکت چوپان و خانواده‌اش به بیلاق و قشلاق، مشخصات فردی و ظاهری، محل اسکان چوپان، مشخصات صاحب اغنام، خط سیر و محل علف‌چر گرمسیری و سردسیری، تعداد همراهان چوپان و تعداد اغنام. در مسیر عبور، مأمور اسکان مستقر در تنگ خاربه بیضا که در فاصله میانه سردسیر و گرمسیر قشقایی قرار داشت، باید این دفترچه را

زیرساخت‌های برنامه‌آسکان بود. دولت پهلوی اول تأکید می‌کرد اسکان ایلات به حشم‌داری، یکی از منابع مهم ثروت کشور، لطمه‌ای وارد نکند (ساکما، ۱۲۲۹/۲۹۳: ۹۸؛ ۱۰)؛ اما اسکان، تلف‌شدن تعداد بسیاری از اغنام و احشام را باعث شد. قشقای‌ها که دامداران بسیار ماهری بودند، بخش بزرگی از اغنام و احشام خود را به علت‌هایی همچون سرما و گرما، نبود آب و علوفه، تأخیر در کوچ، رشوه‌گیری و زیاده‌خواهی نظامی‌ها و مأمورهای حکومتی از دست دادند.

ممنوعیت اسب و گاو و زن از مسائل مطرح‌شده در تخته‌قاپوکردن قشقای‌ها بود. اسب در حکم نیروی رزمی قشقای‌ها ممنوع شد. به درستی نمی‌دانیم این ممنوعیت از ابتدای تخته‌قاپو به اجرا درآمد یا نه؛ اما می‌دانیم در سال ۱۳۱۶ش/ ۱۹۳۷ و ۱۹۳۸م، در دوران ریاست اعظام قدسی روی داد و تا سال ۱۳۱۹ش/ ۱۹۴۰م نیز ادامه یافت. این اقدام باعث شد اسب‌های طوایف بمیرند، در ییلاق و قشلاق رها شوند، در روستاهایی که در مسیر کوچ بودند به امانت‌گذارده شوند یا با قیمت کمی فروخته شوند؛ برای مثال تیره‌ی مهترخانه مسئولیت نگهداری هزاران رأس از اسب‌های خانواده‌ی ایلخان را برعهده داشت؛ اما با این ممنوعیت، اسب‌ها یا مردند یا با قیمت نازلی به فروش رسیدند یا به غارت نظامی‌ها درآمدند.

طایفه‌ی دره‌شوری نیز در پرورش اسب مشهور بودند؛ اما به علت ممانعت نایب یکم یوسف نوری در کوچ به مناطق قشلاقی خود در تنگ‌خیاره‌ی بیضا و ماندن اجباری در دشت بیضا، در آذر ۱۳۱۶ش/ ۱۹۳۷م بخش بزرگی از بهترین اسب‌ها و اغنامشان از بین رفتند (ساکما، ۲۹۳/۴۲۷۳۵: ۱۶؛ ۳۵: Garrod, 1946: 298). نزد دره‌شوری‌ها سال بروز این اتفاق شوم به «سال نوری» و «سال

اغنام و احشام را از خط سیر و راه‌هایی عبور دهند که اداره‌ی اسکان ایلات تعیین کرده‌اند (ساکما، ۳۵۰/۰۰۲۵۰۱: ۱۱۷ تا ۱۱۹).

بازگشت به زندگی ایلی

با استعفای رضاشاه در شهریور ۱۳۲۰ش/ ۱۹۴۱م، قشقای‌ها به سرعت زندگی ده‌نشینی را رها کردند؛ سپس با محوریت خانواده‌ی صولت‌الدوله، به‌ویژه محمدناصرخان و اجرای برنامه‌ی فقرزدایی ناشی از سیاست اسکان، زندگی ایلی با سلسله‌مراتب اجتماعی و سیاسی دوباره احیا شد (داگلاس، ۱۳۷۷: ۲۲۵).

بخش عمده‌ای از قشقای‌ها به زندگی ایلی بازگشتند؛ اما سیاست تخته‌قاپوکردن بی‌تأثیر نبود و وضعیت ایل قشقای به دوره‌ی اوج و رونق پیش از رضاشاه و اجرای سیاست اسکان بازنگشت. پس از شهریور ۱۳۲۰ش/ ۱۹۴۱م ایل قشقای از نظر میزان جمعیت کاهش یافت. گرچه تعداد اغنام و احشام قشقای‌ها افزایش یافت، تعداد دام‌های آنها به دوره‌ی پیش از تخته‌قاپوکردن نرسید (Garrod, 1946: 300)؛ همچنین وسعت اراضی در مالکیت قشقای‌ها کاهش یافت.

این‌بار دولت به محمدناصرخان لقب رسمی ایلخان اعطا نکرد؛ حتی خوانین پوشیدن لباس اروپایی را پذیرفتند. نهادهای اداری و نظامی تشکیل شده در سلطنت رضاشاه نیز، در دوره‌ی پهلوی دوم به ایل قشقای اجازه‌ی گسترش ندادند. با این حال در ادامه، به برخی از معایب سیاست اسکان اشاره می‌کنیم که باعث بازگشت دوباره‌ی بخش عمده‌ای از قشقای‌ها به زندگی ایلیاتی شد:

الف. تحول سبک زندگی جامعه‌ی انسانی آن هم به صورت اجباری، به برنامه‌ریزی‌های دقیق نیازمند است. مهم‌ترین عامل بازگشت قشقای‌ها به زندگی ایلی بعد اقتصادی و تعجیل و آماده‌نبودن

فوت اسب» معروف شد (سترک دره‌شوری، ۲۷ آبان ۱۳۹۷). حرکت گاو نیز برای انجام زراعت، ممنوع بود.

در کوچ اغنام و احشام با پروانه چوپانی، یک زن به تنهایی قادر نبود فرآورده‌های لبنی را جمع‌آوری کند که این امر باعث می‌شد محصولات لبنی از بین برود. ممنوعیت زن‌گویا در ریاست اداره اسکان اعظام قدسی بود که زن حق همراهی با چوپان را نداشت. زن باید در محل اسکان کشاورزی می‌کرد تا مردان به زنان خود وابسته شوند و اقداماتی همچون دزدی انجام ندهند. در یک نمونه می‌دانیم اعظام قدسی در پاییز ۱۳۱۷ش/۱۹۳۸م برنامه موقوف کردن حرکت زن به همراه چوپان و در فروردین ۱۳۱۸ش/۱۹۳۹م برنامه تعلیف اغنام در محل اسکان و ممانعت از رفتن به ییلاق و قشلاق را اجرا کرد (ساکما، ۳۵۰/۰۰۲۵۰۱: ۳۷ تا ۴۱). درست نیست این برنامه‌های اعظام قدسی را به همه مناطق قشقایی‌نشین تعمیم دهیم؛ اما نشانه بی‌منطقی و نابخردی در برنامه‌ها بود که نابودی اغنام و احشام را دست‌کم در یک منطقه باعث می‌شد.

قشقایی‌ها به اسکان رضایت نداشتند. براساس گزارش‌های مأمورهای اداره اسکان، تمرکز تمام خانوارها به نگهداری اغنام خود بود و آنها به مناطقی توجه می‌کردند که مرتع بود و به مناطق مناسب برای زراعت نظر نداشتند. خانه‌هایی که می‌ساختند نیز فقط برای رفع مسئولیت بود؛ وگرنه این خانه‌ها برای سکونت انسان مناسب نبود (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۳۸۸۴: ۱۳۹). خانوارهای اسکان شده باید به کشاورزی و غرس درختان مشغول می‌شدند. حال آنکه قشقایی‌ها در کشاورزی مهارت نداشتند و به تأمین بذر و ابزارآلات کشاورزی نیازمند بودند. مالکان مزارع نیز به علت‌هایی همچون ناواردی خانوارهای قشقایی در

زراعت یا چرانده‌شدن مراتع و زمین‌های زراعی‌شان توسط اغنام قشقایی‌ها، بر آنها سخت‌گیری می‌کردند. این امر باعث فرار خانوارهای قشقایی می‌شد و در مواقعی، مالکان مزارع با گرفتن روغن حیوانی، خودسرانه اجازه حرکت خانوارها را می‌دادند.

قشقایی‌ها تولیدکننده دام بودند؛ اما در نتیجه مشکلات اسکان و از بین رفتن اغنام و احشام، بازدهی کم زراعت و نیز رشوه‌گیری مأمورهای دولتی و نظامی به مردمانی نیازمند و فقیر تبدیل شدند. در موقعیت جدید، قشقایی‌ها مجبور بودند برای تأمین معاش روزانه خود به قاچاق کالا، کوله‌بری در جاده‌ها و چوبداری دست بزنند؛ حتی در شرکت نفت خوزستان به کار مشغول شوند (Garrod, 1946: 298).

افراد تازه‌اسکان داده‌شده به بیماری‌هایی مبتلا می‌شدند که علت‌های آن عبارت بود از: عادت‌نداشتن به آب‌وهوای محل توقف (غیربومی بودن)، رعایت نکردن بهداشت، آلودگی آب شرب و زندگی کردن در خانه‌هایی که لانه‌های سگ بهتر از آنها بود. این خانه‌ها برای دفع سرما و گرما و تهویه هوا نامناسب بودند؛ بنابراین قشقایی‌ها به بیماری‌هایی همچون مالاریا، ورم طحال، حصبه، اسهال خونی، گریپ، تراخم چشم، ذات‌الریه و سل دچار می‌شدند (Ibid: 299).

این بیماری‌ها در سال‌های ابتدایی اسکان افزایش یافت و گویا بیشتر در نواحی گرمسیری شیوع پیدا می‌کرد و قربانی‌های بسیاری می‌گرفت؛ برای مثال در ۳۰ آبان ۱۳۱۴ش/۲۵ نوامبر ۱۹۳۵م، مأمور اسکان گزارش داد تیره هیبت‌لو تازه‌اسکان داده‌شده در برمه، بلوک فراشند دچار بیماری‌هایی همچون نوبه و چشم‌درد همراه با تب شده‌اند؛ به گونه‌ای که روزی سه نفر از هر تیره از بین می‌روند و تقاضای پزشک کرد (ساکما، ۲۳۹/۴۱۲۹۷: ۲۱).

بیشتر، طرفدار خانوارهای ایلپاتی خود بودند تا طرف دولت و تنها اجبار دولت بود که کدخداها را به همکاری وادار می‌کرد. در بیشتر مواقع، کدخداها مانع فرار خانوارها نمی‌شدند. بارها پیش می‌آمد کدخداها به علت فشار و باج‌خواهی‌های نظامی‌ها و مأمورهای حکومتی فقیر می‌شدند و تقاضای استعفا می‌کردند.

پ. دولت پهلوی از زندگی ایلپاتی درک درستی نداشت. کارگزاران دولتی، به‌ویژه وزارت داخله در تهران، برای اسکان ایلات برنامه‌هایی ارائه می‌کردند که با زندگی ایلپاتی تناسب نداشت؛ همچنین نوپایی تشکیلات اداری و نظامی و خشونت و فساد ذاتی آنها و به روز نبودن تقسیمات اداری کشوری، به نوعی مانع از برنامه‌ریزی بهتر کشوری می‌شد. البته تصویب قانون تقسیمات کشوری در سال ۱۳۱۶ش/۱۹۳۷ و ۱۹۳۸م، باعث شد تقسیمات کشوری به روز شود و عملکرد وزارتخانه‌ها، به‌ویژه وزارت کشور، بهتر شود.

وظایف نظامیان با اداره اسکان تناقض‌ها و اصطکاک‌هایی داشت؛ برای مثال در صدور جوازهای چوپانی و اسکان و ساختمان‌سازی خانوارها، تناقض و موازی‌کاری ایجاد می‌شد (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۱۳۴۳۹: ۴). نظامی‌ها و اداره اسکان برای کاستن از فشارها و خشونت رؤسای خود و سرپوش گذاشتن روی کم‌کاری و فسادشان و نقص برنامه اسکان، گزارش‌ها و فهرست‌های صورتی تنظیم می‌کردند؛ برای مثال باید به گزارش‌های مربوط به آمار اسکان‌شدگان و روند ساختمان‌سازی اشاره کرد (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۳۸۸۴: ۴۸ و ۴۶؛ فرخ، بی‌تا: ۳۹۵ تا ۳۹۹). در دی ۱۳۱۵/ژانویه ۱۹۳۷م حکومت نظامی قشقایی لغو شد و اسکان‌شدگان به حاکم هر محل تحویل داده شدند. این امر باعث شد مأمورهای حکومتی در عمل اسکان مداخله کنند که با توجه به گستردگی مناطق اسکان قشقایی‌ها در ییلاق و قشلاق و نادرستی و

در تمام مدت اجرای برنامه اسکان، خانوارهای اسکان‌داده‌شده فرار می‌کردند که این امر علت‌های مختلفی همچون حفاظت اغنام و احشام از تلف شدن، داشتن روحیه ایلپاتی و کوچ‌روی، نامناسبی محل اسکان و نیز رشوه‌گیری و سخت‌گیری مأمورها داشت (نیرشیرازی، ۱۳۸۷: ۲/۲۳۰ تا ۲۳۴). قشقایی‌ها در پوشش پروانه چوپانی، با رشوه‌دادن به نظامی‌ها و مأمورهای دولتی از محل اسکان خود حرکت می‌کردند یا به صورت قاچاق، با عبور از کوه‌ها و حرکت شبانه به مقصد می‌رسیدند. آنها برای ظاهرسازی، چند زن و کودک یا پیرمرد در ساختمان می‌گذاشتند و فرار می‌کردند (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۳۸۸۴: ۱۰۸).

منطقه میان‌بند از مناطقی بود که در آنجا فرار بسیار شایع بود. میان‌بند، فیروزآباد و شمال آن یعنی خواجه‌ای، کوار و شیراز تا نهایت بیضا و کامفیروز را شامل می‌شد. میان‌بند نه گرمسیر و نه سردسیر بود (ساکما، ۹۸/۲۹۳/۱۳۶۲۸: ۴۶ و ۴۸). طوایف اسکان‌شده در میان‌بند عبارت بودند از بخش‌هایی از طوایف کشکولی، شش‌بلوکی، صفی‌خانلو، گله‌زن و نم‌دی به‌ویژه عمله. خانوارهای قشقایی از منطقه میان‌بند به مناطق ییلاقی و قشلاقی خود فرار می‌کردند. «عملیات مأمورین دولت در سال‌های آخر به قدری طاقت‌فرسا بود که باز عده‌ای از افراد ایل طغیان نمود و به کوه‌ها و گردنه‌های گردنکش پناه برده امنیت را مختل نمودند. افراد دیگر نیز از این طرز رفتار وحشیانه به جان آمده و مستعد هرگونه طغیان و انقلاب بودند» (بهمن‌بیگی، ۱۳۸۱: ۱۰۲).

ب. با انحلال مقام‌ها و لقب‌های ایل قشقایی، تنها کدخدا بود که مقامش رسمیت یافت. برای خانوارها کدخداهایی منصوب می‌شدند و از آنها تعهدنامه‌هایی مبنی بر ترک کوچ‌نشینی و اسکان و ساختمان‌سازی می‌گرفتند؛ اما کدخداها قدرت اجرایی کمی داشتند. آنها

کمبود مأمورهای اسکان، عمل تخته‌قاپوکردن ایل قشقایی آشفته‌تر شد (ساکما، ۲۹۳/۳۳۸۴۲: ۱۰۶).

مأمورهای دولتی و نظامی همچون حاکم نظامی و اداره اسکان و مالیه بر ایل قشقایی تسلط یافته بودند که با زندگی آنها هیچ تناسبی نداشتند. ایلخان و کلانتران قشقایی به ظلم و زورگویی به زیردستان خود متهم می‌شدند که این امر از غرض‌ورزی و ناآشنایی آنها با جامعه ایلی ناشی بود. رؤسای قشقایی ایلیاتی‌هایی بودند که با آداب و سنن و مناسبات درون ایلی به طور کامل آشنا بودند و برای حفظ طایفه و ایل خود تلاش می‌کردند.

در سلطنت رضاشاه، زورگویی و رشوه‌گیری مرسوم مأمورهای دولتی و نظامی باعث شکسته شدن غرور و عزت نفس ایلیاتی‌های قشقایی شد. به قول نیرشیرازی، ایل را به منظور اصلاح آموزش به دست عده‌ای نظامی بی‌رحم دادند که نه به صغیر شفقت می‌کرد نه به کبیر رحم. هر چهار خانوار در شکاف کوهی یا در پناه دهی پناهنده شدند. ایل از میان رفته را به ایلخانی نظامی مفتخر فرمودند که چه معاملاتی با افراد بلارسیده بخت برگشته کردند که قلم از ذکر آن عاجز است. آن قدر ستم کردند که زن‌های شیردهنده را از شیردادن به بچه‌های خود منع کردند که شیر آنها را به سگ عزیز خود دهند تا بچه او از گرسنگی بمیرد و بچه سگ این شرافتمند چاق و فربه شود. گناه آنها این بود که ایلیاتی شده‌اند (نیرشیرازی، ۱۳۸۷: ۲/۲۳۱ و ۲۳۲). نمونه‌های دیگری از زورگویی و رشوه‌گیری نظامی‌ها و مأمورهای حکومتی را در ادامه می‌آوریم:

صدور جواز چوپانی مجانی بود؛ اما «برای هر یک رأس میش ۵ ریال، بز ۲ ریال، اسب ۵۰ ریال، الاغ ۲۰ ریال، گاو زراعتی معاف، ماده گاو ۲۰ ریال

حق جواز مقرر داشته پول را محرمانه بدون سروصدا می‌گرفتند و جواز می‌دادند» (قهرمانی (معین دفتر)، تاریخ قشقایی: نسخه خطی نزد کاوه بیات). پلاک‌های برنجی چوپان‌ها مجانی بود؛ اما هر پلاکی ۲۰ تومان محرمانه می‌گرفتند. با ممنوعیت سیاه‌چادر، قشقایی‌ها ناچار مبالغی به مأمورهای اسکان می‌دادند و روی سیاه‌چادرها پارچه سفید وصله می‌زدند. برای گروهی که تهیه پارچه سفید مشکل بود، به قدر یک وجب پارچه سفید روی چادر وصله می‌کردند و مأمورهای اسکان با رشوه‌گیری قانع می‌شدند (قهرمانی (معین دفتر)، تاریخ قشقایی: نسخه خطی نزد کاوه بیات).

«سرهنگ دو، سیدشاکر اثاثیه‌ای که از چادرپوش و قالی‌های متعدد و چند رأس قاطر و ظروف مس و چینی و غیره هرچه به‌طور امانت برده بود، به طور کلی تصاحب کرده... آتش‌ها سوزانید. مخصوصاً ایل عمله را طوری تحت فشار قرار داد که مردم از زندگانی سیر شدند. عموم آنها از محل مرتع و قشلاق خودشان محروم و کوچانیده به ماهور میلان تون برد. زندگانی ایلی به واسطه حفظ مواشی و دام‌پروری تأمین می‌شود از حیث علوفه دچار مضیقه شده اغلب اموال آنها تلف شد. هرگاه جزئیات فجایع دوره‌های حکومت نظامی شرح داده شود، تاریخ گنجایش آن را ندارد. می‌گویند بعد از قتل و غارت‌های مغول چنگیزی از یک نفر ایرانی سؤال کردند وضع سلوک مغول چگونه بود همین قدر به طور خلاصه گفت آمدند و سوختند و آتش زدند و قتل‌عام نمودند آبادی‌ها را ویران کرده و رفتند. نسبت به دوران حکومت نظامی در قشقایی را هم باید به همان طریق خلاصه شرح داد» (قهرمانی (معین دفتر)، تاریخ قشقایی: نسخه خطی نزد کاوه بیات).

ت. فشار به خانوارها برای ساختمان‌سازی در

نتیجه

حکومت نظامی قشقای و اداره اسکان فارس، اسکان ایل قشقای را در دهه ۱۳۱۰ش/۱۹۳۱ تا ۱۹۴۱م با هدف برقراری امنیت و مالیات‌گیری و متمدن کردن قشقای‌ها اجرا کرد. تخته‌قاپو کردن ایل قشقای بر دو پایه اسکان و مدیریت اغنام و احشام مبتنی بود. اداره اسکان فارس با کمک نظامی‌ها، بر پایه نظام‌نامه اسکان، خانوارهای قشقای را در مناطق بیلاقی و قشلاقی‌شان اسکان دادند. در این روند، تمام لقب‌ها و مقام‌های ایلی منسوخ شد و تنها مقام کدخدا رسمیت یافت. کدخدا با دادن التزام‌نامه‌هایی، موظف بود خانوارهایی را اسکان دهد که در سرپرستی او بودند و مانع از کوچ‌روی آنها شود؛ همچنین باید التزام ساختمان‌سازی می‌داد و به کار زراعت مشغول می‌شد. هم‌زمان با اسکان، برای تعلیف هزاران رأس اغنام و احشام، جوازهای چوپانی گله‌بند صادر شد که محل اصلی کنترل جوازها و مالیات‌گیری در تنگ خیاره بیضا بود.

برای تمرکزگرایی و پیشرفت و نوسازی ایران، اسکان ایل قشقای و دیگر ایلات هدف درستی می‌نمود؛ اما در عمل، اسکان سیاستی عجولانه بود که بدون در نظر گرفتن اوضاع اقتصادی اجتماعی جامعه ایلی، با اولویت امنیتی و متمدن کردن ایلات و نگاه تحقیرانه صورت گرفت.

اسکان ایل قشقای به طور کامل موفقیت‌آمیز نبود و همه اهداف اسکان محقق نشد؛ اما با اخراج رضاشاه از ایران، ایل قشقای دیگر به وضعیت پیش از اسکان بازنگشت. از جمعیت ایلی و تعداد دام و وسعت مالکیت ارضی آنها کاسته شد و دولت به رئیس ایل قشقای لقب رسمی ایلخان اعطا نکرد. با این حال، بخش عمده‌ای از قشقای‌های اسکان‌شده دوباره به زندگی ایلی بازگشتند. مهم‌ترین علت این

مدت کم با امکانات محدود، یعنی نوعی شتاب‌زدگی، با ناواردی قشقای‌ها در ساختمان‌سازی همراه بود؛ بنابراین آلونک‌ها یا دخمه‌هایی می‌ساختند که در برابر سرما یا گرما نامناسب بودند. «چون بنای تخته‌قاپو گذاشتند، بخش‌نامه صادر کردند هرکس هر جا در نظر گرفته پیشنهاد بدهد ساختمان بگذارد. بعضی برای توقف در گرمسیر و برخی سرحد و بعضی میان سرحد و گرمسیر را معرفی کرده التزام دادند... اشخاص انگشت‌شمار که دارای ثروت بودند تمام کرده به نمایندگان اسکان ایلات ارائه دادند اشخاص دیگر که بضاعت نداشتند یا اگر هم بضاعت داشتند، ولی مایل نبودند هر کدام به قدر دو یا سه درب خانه‌های گلی با ده‌پانزده تومان تمام کرده نمایندگان اسکان که مأمور رسیدگی بودند، مبلغی تعارف داده و تصدیق گرفتند که وظیفه خود را انجام داده‌اند» (قهرمانی (معین‌دفتر)، تاریخ قشقای: نسخه خطی نزد کاوه بیات).

ث. سیاست اسکان، قشقای‌ها را در آستانه نابودی قرار داد؛ اما کوتاهی زمان اسکان باعث نشد قشقای‌ها هویت و آداب و رسوم ایلی خود را فراموش کنند. البته خوش‌نامی و عفت و پاک‌دامنی خانواده صولت‌الدوله که محور اتحاد ایل قشقای بودند، در بازگشت به زندگی ایلی عامل مهمی بود.

ج. مداخله ندادن خان‌ها و کلانتران و سرپرستان سابق ایل قشقای در امور، از عوامل تحریک خانوارها برای ترک اسکان بود. با شروع اسکان، آنها قدرت خود را از دست دادند؛ ولی همچنان در حکم زمین‌داران و متنفذان محلی مطرح بودند. قدرت آنها مانند سابق احیا نشد؛ اما می‌توانستند تاحدی باعث تحریک خانوارها شوند که در صورت مشارکت دادن آنها، در جایگاه افرادی که به طور کامل به امور ایلی آگاه بودند، اسکان قشقای‌ها به نحو بهتری انجام می‌شد (ساکما، ۳۵۰/۰۰۲۵۰۱: ۶۴ و ۶۹ و ۳۴۲ و ۳۴۳).

۶. بیات، کاوه، (۱۳۸۳)، رضا شاه و عشایر، به کوشش استفانی کرونین، رضا شاه و شکل‌گیری ایران نوین، ترجمه مرتضی ناقب‌فر، تهران: جامی.

۷. -----، (مرداد ۱۳۹۴)، گزارش فارس: گزارش‌هایی از دوره استانداری امیر شوکت‌الملک علم ۱۳۱۶-۱۳۱۷، واژه: اتا، به کوشش عباس کشتکاران، شیراز: دانش‌نامه فارس و موقوفه و بنیاد فرهنگی خاندان شادروان زین‌العابدین کشتکاران.

۸. -----، (۱۳۶۵)، شورش عشایری فارس (۱۳۰۷-۱۳۰۹ ه.ش)، تهران: نقره.

۹. پیرنیا، باقر، (۱۳۸۲)، گذر عمر، با مقدمه عبدالله شهبازی، تهران: کویر.

۱۰. پیمان، حبیب‌الله، (۱۳۴۷)، توصیف و تحلیلی از ساختمان اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایل قشقایی، تهران: دانشکده بهداشت دانشگاه تهران.

۱۱. تدین، پروین‌دخت، (۱۳۸۶)، والیان و استانداران فارس بین دو انقلاب (از مشروطیت و انقلاب اسلامی)، ج ۲، تهران: امید ایرانیان.

۱۲. حسینی فسایی، حاج‌میرزا حسن، (۱۳۶۷)، فارس‌نامه ناصری، تصحیح منصور رستگار فسایی، ج ۱ و ۲، تهران: امیرکبیر.

۱۳. داگلاس، ویلیام او، (۱۳۷۷)، سرزمین شگفت‌انگیز و مردمی مهربان و دوست‌داشتنی، ترجمه فریدون سنجر، تهران: گوتنبرگ.

۱۴. دومورینی، ژ، (۱۳۷۵)، عشایر فارس، ترجمه جلال‌الدین رفیع‌فر، تهران: دانشگاه تهران.

۱۵. رسائل سیاسی عصر قاجار، (۱۳۸۰)، تصحیح و تحشیه غلامحسین زرگری‌نژاد، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

۱۶. فرخ (معتصم‌السلطنه)، مهدی، (بی‌تا)، خاطرات سیاسی فرخ، تهران: جاویدان علمی.

۱۷. قهرمانی ابیوردی، مظفر، (۱۳۷۳)، تاریخ وقایع عشایری فارس، تهران: علمی.

بازگشت، ضررهای اقتصادی بود؛ زیرا اسکان باعث تلف‌شدن بخش گسترده‌ای از اغنام و احشام قشقایی‌ها شد. حال آنکه با دهن‌نشین شدن قشقایی‌ها، شغل زراعت نیز چندان صرفه اقتصادی نداشت؛ همچنین زندگی در آلودگی‌ها و دخمه‌هایی که به ساختمان شباهت نداشتند، رشوه‌خواری و زورگویی مأموران نظامی و حکومتی، کوتاهی زمان اسکان، در سر داشتن زندگی ایلی و حفظ هویت ایلی و خوش‌نامی خانواده صولت‌الدوله قشقایی از دیگر عوامل بازگشت قشقایی‌ها به زندگی ایلی بودند.

کتابنامه

الف. اسناد

۱. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)
 ۲۹۳/۱۳۶۲۸؛ ۲۹۳/۳۳۸۴۲؛ ۲۹۳/۷۰۲۸۸؛
 ۲۹۳/۰۵۶۶۰۳؛ ۲۹۳/۴۵۲۷۹؛ ۲۹۳/۵۶۲؛ ۲۴۰/۰۱۷۷۷۷؛
 ۲۹۳/۳۸۹۷۰؛ ۲۹۳/۰۱۹۲۸۰؛ ۲۹۳/۴۲۷۳۵؛ ۲۹۳/۴۱۲۹۷؛
 ۳۵۰/۵۴۴۹؛ ۳۵۰/۷۱۷۶؛ ۳۵۰/۶۷۸۱؛ ۳۵۰/۰۲۵۰۱؛
 ۳۵۰/۶۱۸ ۳۵۰/۵۲۰۲؛ ۳۵۰/۷۰۴۴؛ ۹۸/۲۹۳/۱۴۸۹۴؛
 ۲۹۳/۱۲۲۹؛ ۹۸/۲۹۳/۳۸۸۴؛ ۹۸/۲۹۳/۱۳۴۳۹
 ۹۸/۲۹۳/۱۵۶۷۷. ۹۸/۲۹۳/۵۷۹۸؛ ۹۸/۲۹۳/۹۵۵۰؛
 ۹۸/۲۹۳/۳۸۸؛ ۹۸/۲۹۳/۸۵۳۹؛

ب. کتاب

۲. ابرلینگ، پیر، (۱۳۹۳)، کوچ‌نشینان قشقایی فارس، ترجمه فرهاد طیبی‌پور، تهران: پردیس دانش.
۳. اعظام‌قدس (اعظم‌الوزرا)، حسن، (۱۳۷۹)، خاطرات من یا تاریخ صدساله، ج ۲، به کوشش حسن مرسلوند، تهران: کارنگ.
۴. بک، لوئیز، (۱۳۹۶)، قشقایی‌های ایران، ترجمه حمیدرضا جهاندیده، قم: نظاره.
۵. بهمن‌بیگی، محمد، (۱۳۸۱)، عرف و عادت در عشایر فارس، ج ۲، شیراز: نوید شیراز.

پژوهش‌نامه تاریخ‌های محلی ایران، س ۱، ش ۳، ص ۷۴ تا ۷۴.

۲۸. واعظ (شهرستانی)، نفیسه، (بهار ۱۳۸۸)، «اهداف و روند سیاست فرهنگی دولت پهلوی اول برای ایلات و عشایر»، تاریخ اسلام و ایران، س ۱۹، دوره جدید، ش ۱، پیاپی ۷۵، ص ۱۳۶ تا ۱۶۳.

۲۹. ----- (زمستان ۱۳۸۸)، «نهادهای و شیوه‌های خط‌مشی‌گذاری عشایری در دولت پهلوی اول»، پژوهش‌های تاریخی، دوره جدید، ش ۴، ۱۱۰ تا ۱۳۰.

۳۰. ----- (زمستان ۱۳۸۸)، «بازخوانی نظری ماهیت دولت پهلوی اول»، تاریخ ایران، ش ۶۳/۵، ۲ تا ۲۶.

۳۱. ----- (تابستان ۱۳۹۳)، «مبانی فکری پروژه دولت‌سازی، ملت‌سازی و مدرن‌سازی و بازتاب آن بر سیاست عشایری در دوره پهلوی اول»، مطالعات میان فرهنگی، س ۵، ش ۱۲، ص ۸۱ تا ۱۱۰.

۳۲. ----- (تابستان ۱۳۹۳)، «تحلیل مبانی نظری و رویه سیاست‌گذاری برای انتقال اجباری ایلات و عشایر در دوره پهلوی اول بر پایه اسناد»، فصل‌نامه گنجینه اسناد، س ۲۴، دفتر دوم، ص ۲۹ تا ۵۷.

د. مصاحبه

۳۳. سترک دره‌شوری، امیر امان‌الله‌خان، متولد ۱۳۰۹، فرزند زیاد خان سترک دره‌شوری، مصاحبه‌کننده: بابک زیلاب‌پور، محل مصاحبه: شهر صدر استان فارس، تاریخ مصاحبه: ۱۳۹۷/۸/۲۷.

ه. منابع لاتین

34. Garrod, Oliver, (1946), "The Qahqai Tribe of Fars", Journal of the Royal Central Aisan Society XXXIII, p293-306.

۱۸. قهرمانی (معین‌دفتر)، میرزانصرالله‌خان، تاریخ قشقایی، نسخه خطی نزد کاوه بیات در آستانه چاپ.

۱۹. کیانی، منوچهر، (۱۳۸۵)، تاریخ مبارزات مردم ایل قشقایی از صفویه تا پهلوی، چ ۲، شیراز: کیان‌نشر.

۲۰. مرام‌نامه‌ها و نظام‌نامه‌های احزاب سیاسی ایران در دوره دوم مجلس شورای ملی، (۱۳۶۱)، به کوشش منصوره اتحادیه (نظام‌مافی)، تهران: تاریخ ایران.

۲۱. نصیری طیبی، منصور، (۱۳۸۸)، نقش قشقایی‌ها در تاریخ و فرهنگ ایران، تهران: دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

۲۲. ----- (۱۳۹۳)، ایل قشقایی در تاریخ ایران معاصر، تهران: پردیس دانش.

۲۳. نیرشیرازی، شیخ عبدالرسول، (۱۳۸۷)، روزگار پهلوی اول، ج ۲، تصحیح دکتر محمدیوسف نیری، شیراز: دریای نور.

۲۴. واعظ (شهرستانی)، نفیسه، (۱۳۸۸)، سیاست عشایری دولت پهلوی اول، تهران: تاریخ ایران.

ج. مقاله

۲۵. معینی رودبالی، رضا و دیگران، (تابستان ۱۳۹۳)، «پژوهشی درباره تخته‌قاپوی ایلات و عشایر فارس در عصر پهلوی اول و پیامدهای مالیاتی آن»، فصل‌نامه گنجینه اسناد، س ۲۴، دفتر دوم، ش ۷، ص ۲۷ تا ۲۷.

۲۶. ----- (پس‌اییز و زمستان ۱۳۹۵)، «نگرشی بر سیاست امنیتی پهلوی اول در کنترل ایلات و عشایر فارس»، پژوهش‌نامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی، س ۵، ش ۲، ۱۸ تا ۴۰.

۲۷. ----- (پس‌اییز و زمستان ۱۳۹۲)، «الغای مالیات سرانه و صنعتی در دوره رضاشاه و پیامدهای آن در ایالت فارس»، دو فصل‌نامه